

Vägledning om upphovsrätt och angränsande lagstiftning

Följande vägledning är ett av resultaten av arbetet med upphovsrätt och angränsande lagstiftning som bedrivs av Digisam sedan slutet av 2013. Vägledningen innehåller texter och rekommendationer som tagits fram i samråd med Digisams referensgrupp för juridiska frågor.

Vägledningen fastställdes av Digisams styrgrupp den 17 december 2014. Diarienummer: RA 06-2014/08275

Version 1.0. Licens CC-0. En senare version kan finnas på www.digisam.se.

Innehåll

INLEDNING	5
DEL 1. UPPHOVSRÄTT	7
VERKET	7
<i>Vad är det som skyddas?</i>	7
<i>Vad är ett "verk"?</i>	10
<i>När har det skapats ett fotografiskt verk och när är det fråga om en fotografisk</i>	11
SKYDDET.....	14
<i>Hur ser det upphovsrättsliga skyddet ut?</i>	14
<i>När blir ett verk offentliggjort?</i>	18
<i>Vad gäller för icke offentliggjorda verk?</i>	19
<i>Vilka är skyddstiderna?</i>	20
<i>Vad händer om man använder annans verk eller bild utan lov?</i>	23
<i>Vad gäller för användning av fotografier som föreställer verk eller bild?</i>	24
UNDANTAGEN	25
<i>Vilka olika inskränkningar finns det i upphovsmannens rätt?</i>	26
<i>Vad är en avtalslicens?</i>	29
<i>Vad är ett herrelöst verk?</i>	29
<i>Vad är en fri licens?</i>	30
<i>När är ett verk "public domain"?</i>	31
RÄTTIGHETSHAVAREN	31
<i>Hur förvärvas upphovsrätt?</i>	31
<i>Vad gäller när någon annan vill använda verk eller bilder ur samlingarna?</i>	32
LAGTEXT, RÄTTSFALL OCH ANDRA LÄNKAR	34
DEL 2. ANNAN LAGSTIFTNING	35
OM ALLMÄNNA HANDLINGAR	35
<i>Vad är allmänna handlingar?</i>	35
<i>Vilka undantag finns det från allmän handling?</i>	36
<i>Vad gäller om man vill lämna ut allmänna handlingar?</i>	36
<i>Upphovsrätt och allmänna handlingar?</i>	37
OM MÄNNISKOR PÅ BILD	37
<i>Personuppgiftslagen (PUL)</i>	38
<i>Lagen om namn och bild i reklam</i>	39
<i>Beställda porträttbilder</i>	40
LAGTEXT, RÄTTSFALL OCH ANDRA LÄNKAR	41
DEL 3. PRAKTISKT OCH KONKRET	42
ANVISNINGAR OCH RIKTLINJER	42
<i>Anvisningar till Grundvillkoren (Bilaga 1)</i>	42
<i>Checklista för upphovsrätt och annan lagstiftning</i>	47
<i>Riktlinjer för användning av sociala medier</i>	50
OLIKA REKOMMENDERADE VILLKOR OCH AVTALSTEXTER	55

<i>Bilaga 1</i>	56
<i>Bilaga 2</i>	59
<i>Bilaga 3</i>	60
<i>Bilaga 4</i>	61
<i>Bilaga 5</i>	62
<i>Bilaga 6</i>	63

Inledning

Det övergripande målet för digitaliseringen av kulturarvet är att ge användarna idag och i framtiden tillgång till den information som finns vid landets kulturarvsinstitutioner för att den ska kunna komma till så stor nytta och glädje som möjligt.

För att nå målet krävs kunskap, samordning och koordination om och av komplexa och ofta svåröverskådliga frågor.

Något som samordningssektariatet för digitalisering av kulturarvet, Digisam, återkommande får många frågor om är hur upphovsrättslagen och angränsande lagstiftningar ska tolkas vid olika moment av de processer som går från urval över digitalisering till bevarande, användning och återvändning av digital kulturarvsinformation.

Att arbeta med och informera de medverkande myndigheterna och institutionerna om de juridiska frågor om upphovsrätt som är kopplade till digitalt bevarande och digital förmedling var också något som särskilt poängterades i regeringens uppdrag till Riksarkivet att inrätta ett samordningssektariat för digitalisering av kulturarvet.

När en förändring av upphovsrättslagen under hösten 2013 öppnade för möjligheten att teckna avtalslicensbaserade avtal mellan kulturarvsinstitutionerna och upphovsrättsorganisationerna beslutade Digisams styrgrupp om att sekretariatet skulle undersöka möjligheterna för att göra detta på ett koordinerat sätt. Beslut fattades om att i en första etapp koncentrera insatserna på bild. Frågan diskuterades med Bildupphovsrätt i Sverige och samsyn konstaterades om att vi borde gå vidare med frågan. Upphovsrättslig kompetens knöts till Digisam och en partssammansatt grupp för att arbeta fram grundvillkoren för avtalslicensbaserade avtal tillsattes. En referensgrupp med kompetens om de frågor som uppstår vid den dagliga hanteringen av bild vid kulturarvsinstitutionerna tillsattes också.

Under ledning av Digisam utarbetades med hjälp av arbetsgrupperna grundvillkor för avtalslicensbaserade avtal som sedan fastställdes av Digisams styrgrupp den 8 september 2014.

Parallellt med arbetet med grundvillkoren skapades också en vägledning för det arbete vid institutionerna som berörs av upphovsrättslagen och angränsande lagstiftningar. Denna vägledning har ett bredare anslag än bild. Förhoppningen är att den ska fungera som ett kunskapsstöd och en grund för alltifrån vardaglig hantering till strategier och planer för digitalisering.

Ett varmt tack till medlemmarna i arbetsgrupperna och andra som frikostigt delat med sig av sina erfarenheter och sin kunskap. Det tar inte slut här. De juridiska frågorna kommer att vara ständigt aktuella. Vägledningen ger med största sannolikhet inte svar på alla frågor, men den är en plattform för att vi ska nå målen för en så öppen, tillgänglig och användbar information

som möjligt inom ramen för dagens lagstiftning och regelverk. Med nya och utvecklade former för tillgängliggörande och användning kommer nya frågor att resas och lagstiftningen att utvecklas och förändras.

Rolf Källman

Verksamhetsledare, Digisam

Del 1. Upphovsrätt

Verket

Vad är det som skyddas?

Kortfattat

De verk som omfattas av upphovsrättslagens skydd är; texter, datorprogram, musikaliska eller sceniska verk, filmverk, fotografiska verk eller annan bildkonst, byggnadskonst eller brukskonst och andra typer av verk. I upphovsrättslagen finns det även skydd för närstående rättigheter som är olika framföranden och prestationer. Till den kategorin hör fotografiska bilder.

Fördjupat

Det som skyddas enligt upphovsrättslagen är ”litterära och konstnärliga verk”, som är de sammanfattande begreppen. I praktiken handlar det om en hel rad verkskategorier. Sedan 1960-talets uppräknning av olika verkskategorier har det med åren tillkommit ett par. De verk som i dagsläget omfattas av lagens skydd är:

- texter
- datorprogram
- musikaliska eller sceniska verk
- filmverk
- fotografiska verk eller annan bildkonst
- byggnadskonst eller brukskonst
- andra typer av verk.

Här följer en beskrivning av vad vart och ett av dessa verk är och kan vara. Dessutom nämns olika typer av prestationer och framföranden som räknas till det som kallas för närstående rättigheter som också omfattas av upphovsrättslagens skydd.

Texter

De texter som skyddas av upphovsrätt kan vara allt från rena påhittade texter, till verklighetsbeskrivande journalistik eller läroböcker. Även brev och intervjuer räknas till den här kategorin.

Skyddet som litterärt verk kan alltså uppkomma oavsett det handlar om en skriftlig eller muntlig text. Det innebär att även improviserade tal, radio- eller TV-intervjuer kan vara skyddade som litterära verk om de uppnår det som kallas för verkshöjd, dvs. är i viss mån unika och personligt präglade. Det kan tilläggas att det som i radio- och TV-program kan verka vara spontana och fiktiva inlägg av de medverkande, mycket väl kan utgå från ett manus och därför vara litterära verk.

Vid sidan av texter och sammanställningar av just bokstäver kan även siffror, olika typer av skrivtecken och digitala tecken vara litterära verk.

En ytterligare typ av beskrivande framställningar som har upphovsrättsligt skydd som litterärt verk är manualer och instruktioner. Det nämns även i den avslutande verkskategorin ”andra typer av verk” att kartor, beskrivande teckningar och grafik kan räknas som litterära verk.

Datorprogram

Datorprogram är ett av upphovsrättslagens nyaste tillskott. Det som skyddas av upphovsrättslagen är egentligen allt från det förberedande designmaterialet till programvaran, programmet i ”källkod” (programspråket) och det som sedan gör programvaran maskinläsbar, den så kallade ”objektkoden”. Det handlar därför om såväl sammansättningen av händelserna, uppbyggnaden av ett datorprogram och den beskrivande framställningen i ett datorprogram som skyddas enligt den här kategorin.

Genom ett tillägg till upphovsrättslagen framgår även att förberedande designmaterial för datorprogram omfattas av verkskategorin datorprogram.

Musikaliskt eller sceniskt verk

Skyddet för musikverk gäller både musiken som ljuder, finns inspelad och de nedtecknade noterna. Innehåller musikverket även text, så omfattas den delen av skyddet för musikverket. Om däremot texten separeras från musiken, så kan det mycket väl skyddas som ett eget självständigt litterärt verk.

De vanligaste typerna av sceniska verk är teaterstycken. Andra typer av sceniska verk kan vara balettföreställningar och andra dansföreställningar. Det ställs krav på att det ska följa någon form av upprättad koreografi och bilda en helhet. Enskilda danssteg är inte skyddsvärda.

Filmverk

Filmverk kan vara av en mängd olika typer. Fiktiva långfilmer, korta novellfilmer, dokumentära filmer och även reklamfilmer är några exempel på filmverk som kan skyddas av upphovsrätt. Om det däremot är fråga om enstaka bildrutor eller stillbilder ur ett filmverk,

räknas det istället som fotografiska verk under förutsättning av de har uppnått så kallad verkshöjd.

Det som kan vara bra att känna till är att oredigerade videoupptagningar som enbart skildrar ett händelseförlopp, ofta skapade av amatörer, sällan uppnår så kallad verkshöjd och därför inte räknas som ett upphovsrättsligt skyddat filmverk.

Vad som är speciellt med filmverk är att de innehåller många olika upphovsrättsliga delar. Det kan handla om ett litterärt verk i form av manus, musikverk i form av den komponerade filmmusiken och fotografiskt verk i form av enskilda stillbilder. Varje sådan del kan ha skydd som separat verk, men när de ingår i filmverket och det är filmverket i sig som används är det just den verkskategorin som ska användas.

Fotografiskt verk

Ett fotografiskt verk är ett fotografi som uppfyller upphovsrättslagens krav på viss originalitet. Det kan även handla om ett negativ eller en bildruta eller stillbild från ett filmverk.

Långt ifrån alla de fotografier som skapas av dyrbara systemkameror, mobilkameror eller enklare kompaktkameror räknas till kategorin fotografiska verk. Det har alltså ingenting med hur avancerad kamerautrustning man har. Ett sätt att ringa in vad som skulle kunna vara fotografiska verk är att utgå ifrån vem som står bakom kameran och vilka element fotografen lägger in i skapandet av ett fotografi. Finns det inslag av komposition, val av vinkel och fokus, ljussättning eller annan inverkan från fotografens sida kan ett fotografiskt verk ha skapats. Handlar det istället om en spontanbild som tas av fotografen utan tanke eller komposition är det istället fråga om en *fotografisk bild*, se nedan.

Skapare av ett fotografiskt verk behöver inte nödvändigtvis vara fotografen själv, utan handlar om den som har gjort det som krävs för att ett verk ska ha skapats. Det kan även uppstå en gemensam upphovsrätt mellan fotografen och den som har vidtagit de åtgärder som gör att det verkligen blir ett fotografiskt verk. Med sådan gemensam upphovsrätt till ett verk får inte den ena upphovsmannen använda verket utan att först ha överenskommit med den andra upphovsmannen om saken. Gemensam upphovsrätt innebär alltså att upphovsmännen måste vara överens om hur verket ska användas, eller att de inbördes avtalar om vilken ordning som ska gälla.

Annan bildkonst, arkitektur och brukskonst

Exempel på *annan bildkonst* är konstverk, skulpturer, animationer, illustrationer, design med mera. I likhet med flera av de andra verkskategorierna är det oväsentligt i vilken teknisk form bildkonsten är skapad. Det innebär att även videokonstverk och digitala animationer skyddas av upphovsrätt som annan bildkonst.

En affisch kan mycket väl vara exempel på annan bildkonst. Beroende på hur den är utformad kan det förstås istället vara fråga om ett litterärt verk. Det kan även vara ett blandat verk med både inslag av text och bild. Då kan det handla om att affischen är föremål för så kallad gemensam upphovsrätt för de upphovsmän som bidragit till affischen. Läs mer om gemensam upphovsrätt ovan under rubriken *Fotografiskt verk*.

En affisch kan även föreställa någon annans bildkonst eller fotografiska verk eller bild. Om en sådan affisch inte anses vara tillräckligt självständig från det bildkonstverk eller det fotografi som förekommer, är det inte något eget upphovsrättsligt skyddat verk. Rättigheter till affischen kan visserligen ha uppstått, men den får inte användas i strid med originalverket. Läs mer nedan under rubriken *Den ekonomiska rätten*.

Arkitektur tar sikte på såväl ritningar av en byggnad som uppförandet av byggnaden i sig. Det är skapandet av byggnaden som arkitektoniskt objekt som skyddas.

Brukskonst handlar mycket om design, men till skillnad från konstverk finns det en funktionalitet som innebär att det är fråga om just brukskonst och inte konstverk. Möbler, klädesplagg, prylar, verktyg, instrument med mera är alla exempel på brukskonst som kan vara skyddade enligt upphovsrättslagen.

Andra typer av verk

För att inte utesluta andra typer av skapade verk från ett upphovsrättsligt skydd än de som nu har räknats upp har lagstiftaren valt att lägga in en ”uppsamlingspunkt” som sista punkt i paragrafen som beskriver vad som är verk. Den innebär att även om det skapade alstret inte tillhör någon av ovanstående kategorier så kan det ändå få skydd så länge det föreligger verkshöjd.

Närstående rättigheter och fotografiska bilder

Vid sidan av alla de verk som skapas skyddar upphovsrättslagen även olika prestationer eller framföranden som sker av upphovsmannen själv eller någon annan. Det kallas för *närstående rättigheter* och handlar ofta om hur just ett skapat verk uttrycks eller framförs. De som får skydd som närstående rättighetshavare kan vara utövande konstnärer (exempelvis skådespelare, regissörer, artister och musiker), producenter av ljudinspelningar, producenter av inspelningar av filmer eller andra rörliga bilder, radio- och TV-företagens rätt till sina utsändningar, framställare av kataloger eller databaser och fotografer.

Skyddet för fotografisk bild är ett grundläggande skydd som alltid tillkommer fotografen. Om fotografiet har skapats på ett sådant sätt att till exempel vinkel, ljusförhållanden eller annan påverkan på motivet har skett kan det även vara fråga om ett fotografiskt verk.

Vad är ett ”verk”?

Kortfattat

Om det som skapas är tillräckligt unikt eller självständigt har det uppnått verkshöjd. Det är då fråga om ett verk enligt upphovsrättslagen. En förutsättning kan även vara att två personer, oberoende av varandra, inte har skapat likadant. Då har troligen inget av det som har skapats någon verkshöjd. Efter ett par domstolsavgöranden har det visat sig att kravet på verkshöjd är ganska lågt satt.

Fördjupat

Ett ”verk” är ett skapat alster som har uppnått något som kallas *verkshöjd*. Det är inte knutet till någon form av kvalitetsbegrepp utan kriterierna är att ett ”verk” i någon mån ska vara unikt, originellt eller självständigt. Den här originaliteten eller särprägel ska vara kopplad till den aktuella upphovsmannens individuella och personliga sätt att skapa. Det är den personens särskilda uttryckssätt som skyddas, inte vilken idé, ämne eller fakta som verket består av eller bygger på.

För att vidare avgöra om det är fråga om ett verk finns det sedan gammalt en särskild förutsättning som kan behöva vara uppfylld. Den förutsättningen är att två personer inte har skapat likadana alster. Om så är fallet har troligen inget av alstren verkshöjd och något upphovsrättsligt skydd uppstår inte. Det får alltså inte vara fråga om något dubbelskapande, även om det sker oberoende av varandra. Ett exempel på det kan en presskonferens som övervakas av flera fotografer vara. De fotografier som då tas kan då vara så pass lika varandra att inget fotografiskt verk har skapats. Detta beror dock på vilken möjlighet den enskilda fotografen har att påverka skapandet av fotografierna och göra dem personligt präglade.

Nivån på verkshöjd har diskuterats i praktiken. Ett par rättsfall i domstol har visat att nivån i dagsläget är relativt lågt satt. Det har inneburit att även enstaka meningar eller förhållandevis enkla melodislingor har ansetts ha upphovsrätt med den innebörden att någon annan har förbjudits använda det i eget skapande utan tillstånd från upphovsmannen eller rättighetshavare.

När har det skapats ett fotografiskt verk och när är det fråga om en fotografisk bild?

Kortfattat

Fotografier kan i upphovsrättslagen vara skyddade som fotografisk bild eller som fotografiskt verk. Det som avgör om ett fotografi kan anses ha verkshöjd är om fotografen själv eller annan som får anses vara upphovsman vidtar åtgärder för att skapa just ett verk. Om

fotografiet inte anses var tillräckligt unikt och självständigt är det ändå alltid skyddat i upphovsrättslagen som fotografisk bild.

Fördjupat

Skyddet för fotografisk bild uppstår alltid. Det räcker med att någon använder en kamera av något slag och sedan tar en bild. Den som skyddas är den som trycker på kamerans avtryckarknapp, med andra ord fotografen själv. Skyddets omfattning för fotografiska bilder är något mer begränsat än för fotografiska verk. Den främsta skillnaden är skyddstiden.

För att ett fotografi ska anses ha verkshöjd och därmed tillhöra gruppen fotografiska verk krävs att fotografen, eller annan som är inblandad i fotograferingen, vidtar vissa åtgärder så att ett verk skapas och inte bara att en bild tas. Eftersom det saknas rättsliga avgöranden om vad som gör att ett fotografi räknas som ett fotografiskt verk är det svårt att säga var den gränsen går och vad som egentligen krävs. Ett sätt att försöka klargöra vilka åtgärder som medför att det som skapas är ett fotografiskt verk är att ställa sig olika frågor, se nedan.

Det bör tilläggas att en särskild situation kan uppstå på fotografiområdet som handlar om att det kan finnas två eller flera personer som omfattas av det upphovsrättsliga skydd som ett fotografi kan ha. Som nämns ovan har alltid den som trycker på kamerans avtryckarknapp ett skydd till fotografiet som fotografisk bild. Om någon annan sedan arrangerar bilden och vidtar de åtgärder som gör att fotografiet blir ett fotografiskt verk är den personen att se som upphovsman till verket. Exempel på en sådan situation kan vara när fotografens assistent är den som tar bilden, när fotografen själv skapar verket. I ett sådant fall kan fotografen och assistenten ha en så kallad *gemensam upphovsrätt* till det fotografi som har skapats, om de inte har kommit överens om en annan ordning.

Här följer nu 7 olika frågor som skulle kunna hjälpa till i bedömningen av om ett fotografi är ett anse som ett verk eller en bild. Observera att nummer 2 av nedanstående frågor alltid bör vara uppfyllt för att det ska vara fråga om ett fotografiskt verk.

1) *Finns det en människa bakom bilden?*

Att det är en människa som har tagit fotografiet är en förutsättning för att upphovsrätt ska anses uppkomma. Det finns i praktiken exempel på både konstverk och fotografier som har skapats av djur eller maskiner. Dessa har inte ansetts ha någon upphovsrätt. Inte heller bilder tagna av övervakningskameror anses vara upphovsrättsligt skyddade.

2) *Är fotografiet präglat av ett personligt uttryckssätt?*

Den som skapar ett fotografiskt verk bör ha haft en tanke med det som fotografiet ska skildra eller sättet som han/hon väljer att skildra motivet på. Det innebär att fotografiet som tas präglas av just den upphovsmannens personliga uttryckssätt. Finns det personliga uttryckssättet med spelar det egentligen ingen roll om fotografiet skildrar en vardaglig händelse eller är ett riggat motiv. Att ett fotografi ska vara präglat av ett personligt uttryckssätt får nog närmast ses som ett krav för att det ska handla om ett verk

3) *Är fotografiet eller motivet manipulerat?*

Genom att digitalt eller analogt bildbehandla fotografiet på olika sätt *efter* det att själva fotograferingen har ägt rum, kan verkshöjd uppnås. Om det fotografi som tas endast är fråga om en fotografisk bild, kan alltså den behandlade bilden som publiceras eller sprids på annat sätt mycket väl vara ett fotografiskt verk. Det bör nämnas att även olika typer av manipuleringar av motivet i sig, *innan* fotograferingen sker, också kan medföra att ett fotografiskt verk skapas. Det kan exempelvis handla om att lägga till rekvisita, välja bakgrund, att utföra en mer omsorgsfull sminkning eller att placera något oväntat i bilden.

4) *Finns det en medveten symbolik eller komposition i bilden?*

Det som avses här är om skaparen av fotografiet låter bilden föreställa något som egentligen eller vanligtvis representerar något annat, exempelvis en vit duva (symbolen för fred) som förses med ett vapen. Det handlar också om tolkningen har stöd i bilden eller om den istället ligger hos betraktaren. Om symboliken är medveten är det större anledning att betrakta fotografiet som ett verk, istället för bild. Samma resonemang kan föras om bildens komposition. Ju mer medveten komposition, desto större anledning att anta att ett fotografiskt verk har skapats.

5) *Används olika fotografiska medel medvetet?*

Professionella fotografer har till skillnad från amatörfotografer en utbildning och träning i att använda olika fotografiska stilmedel. Det handlar om skuggor, ljussättning (både tillsatt och befintligt), skärpedjup, bildutsnitt, bildvinkel med mera. För att det ska anses vara ett fotografiskt verk bör fotografens tanke med användningen av dessa tekniker eller stilmedel vara medveten.

6) *Används en ovanlig fotografisk teknik?*

Om fotografen använder en ovanlig teknik för att skapa sina fotografier kan även det bidra till att ett fotografiskt verk har skapats istället för en fotografisk bild. 3D-fotografering, färgfilter, fish-eye-linser, högkontraster och liknande verktyg medför sannolikt verkshöjd, så länge det inte sker automatiserat.

7) *Är fotografiet ur en serie?*

I de fall ett fotografi kommer från en hel serie bilder som fotografen har tagit i syfte att prova olika inställningar, tekniker och manipuleringar av motivet för att uppnå bästa resultat, är det sannolikt fråga om ett personligt skapande. Det innebär därmed att ett fotografiskt verk har skapats. Är det istället fråga om en mer rutinmässig eller fabriksartad fotografering, som exempelvis skolfotografering, saknas troligen verkshöjd och resultatet är istället en fotografisk bild.

Ovanstående frågor kommer huvudsakligen från inlägget *10 kriterier för att avgöra om det är en bild eller ett verk* som finns på webbsidan *Tillgång*. Webbsidan är skapad av Stefan Högberg och Lennart Gulbrandsson. Se länk www.tillgang.se

Till sist kan det nämnas att fotografier som togs innan 1 juli 1994 reglerades av fotolagen. Det var nämligen först från det datumet som fotografier hamnade i upphovsrättslagen. I detta material kallas även fotolagen ibland för ”gamla fotolagen”. I det här sammanhanget kan det vara intressant att veta att även fotografier som reglerades av gamla fotolagen delades in i två kategorier; ”fotografier i allmänhet” och ”fotografier med vetenskapligt eller konstnärligt värde”. Den sistnämnda kategorin motsvarade det som var att anse som verk enligt den då parallella upphovsrättslagen. Läs mer om detta nedan under rubriken *Särskilt om skyddstiden för gamla fotografier*.

Skyddet

Hur ser det upphovsrättsliga skyddet ut?

Kortfattat

Upphovsrätt är ett skydd för konstnärliga och litterära verk. Skyddet uppstår hos den person som har skapat verket. I upphovsrättslagen nämns även en annan kategori som kan få skydd, de närstående rättighetshavarna som skapar framträdanden eller prestationer av olika slag.

Det upphovsrättsliga skyddet innebär att ingen annan än upphovsmannen själv har rätt att använda verket i ursprungligt eller bearbetat skick genom att framställa exemplar av det eller att göra det tillgängligt för allmänheten på olika sätt (den ekonomiska rätten). Den som vill använda ett upphovsrättsligt skyddat verk måste därför alltid fråga upphovsmannen om lov innan användning får ske. Upphovsrätten innebär även att upphovsmannen alltid har rätt att namnges i samband med att hans/hennes verk används, om det inte är praktiskt eller tekniskt omöjligt. Upphovsmannen har även rätt att motsätta sig kränkande ändring av verket eller att verket förekommer i ett kränkande sammanhang (den ideella rätten).

Intressant att känna till är att skyddet för fotografier som skapades under gamla fotolagen fram till 1 juli 1994 tillkom beställaren enligt den då gällande beställarregeln.

Fördjupat

Upphovsrätt är det lagreglerade skydd som uppstår när ett konstnärligt eller litterärt verk skapas. Rättigheterna till det skapade tillfaller automatiskt den som har skapat verket, så länge det handlar om en människa. Det innebär exempelvis att ett *djur* (se exempelvis http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Macaca_nigra_self-portrait.jpg) aldrig kan få upphovsrätt till något som det har skapat, även om det skapade i sig hade kunnat vara ett verk.

Skaparen av ett verk kallas upphovsman och får en så kallad *ensamrätt* till det som har skapats. Det innebär att ingen annan har rätt att använda verket utan tillstånd från

upphovsmannen. Det är också upphovsmannen själv som bestämmer om eller när ett verk ska offentliggöras.

Upphovsmannens ensamrätt till det som han eller hon har skapat består av två delar; den ekonomiska rätten och den ideella rätten.

Den ekonomiska rätten kan upphovsmannen välja att överlåta helt eller delvis till någon annan. Överlåtelsen regleras antingen genom ett skriftligt upphovsrättsavtal, där det framgår hur användaren får lov att nyttja verket, eller genom en muntlig överenskommelse.

Den ideella rätten handlar istället om vilket inflytande upphovsmannen har över det som har skapats och hur han eller hon ska erkännas för sitt skapande. Den här rätten är tvingande till upphovsmannens förmån och kan inte avtalas bort. Däremot kan upphovsmannen välja att efterge sin ideella rätt, genom att exempelvis avstå från att bli namngiven.

Läs mer om den ekonomiska och den ideella rätten nedan. Beskrivningen avslutas med en kort presentation av den gamla fotolagens s.k. *beställarregel*.

Den ekonomiska rätten

Den ekonomiska upphovsrätt som upphovsmannen får till de verk som han eller hon har skapat handlar om hur verken kan användas på olika sätt. Det gäller både verket som originalverk och verket i ändrad eller bearbetad form. Det gäller också om verket skulle överföras i en annan konstform eller i annan teknik. Det innebär alltså att alla varianter av det egna verket, även ett fotografi som målas av, är skyddade av upphovsmannens ekonomiska ensamrätt.

Om däremot någon annan tar inspiration av ett verk eller en bild som redan finns och därefter skapar ett eget självständigt verk eller bild, får den nya upphovsmannen rätten till det nya verket eller bilden. Det nya verket eller bilden är då inte längre beroende av originalverket, utan har ett eget självständigt upphovsrättsligt skydd. Tar man exempelvis ett fotografiskt verk som föreställer en sak eller person och därefter målar samma sak eller person, men på sitt eget sätt, kan ett nytt självständigt verk ha skapats.

Att enbart överföra ett befintligt verk eller bild till en annan konstform, exempelvis att måla av ett fotografiskt verk, innebär visserligen att man får rättigheterna till det nyskapade. Det får däremot aldrig ske en användning av det nya som strider mot rättigheternas till originalverket. Detsamma gäller om nyttjandet av originalverket eller bilden är så pass omfattande, så att något nytt självständigt verk inte skapas. Exempel på detta kan vara ett bildkollage, som består av en mängd bilder som andra har upphovsrätten till.

De användningsformer som skyddas av den ekonomiska rätten är uppdelade i två delar. Den första handlar om att framställa exemplar av ett verk och den andra om att göra verket tillgängligt för allmänheten.

Att framställa exemplar

Rätten att framställa exemplar eller kopior av verket handlar om både direkt och indirekt exemplarframställning. Direkt exemplarframställning är det när man exempelvis fotokopierar eller skannar ett verk. Att framställa indirekta exemplar är det istället fråga om när det finns ett mellanled. Exempel på indirekt kopiering är du spelar in ett musikstycke som sänds ut via radio.

Upphovsmannens rätt till exemplarframställning gäller dessutom om det tas fram ett tillfälligt eller permanent exemplar. Ett tillfälligt exemplar är exempelvis en sådan kopia som lagras tillfälligt i datorns cache-minne.

Rätten att framställa exemplar gäller verket i dess helhet eller delar av verket, oavsett i vilken form eller med vilken metod det sker.

Att göra verket tillgängligt för allmänheten

Att göra verket tillgängligt för allmänheten kan ske på ett par olika sätt:

- 1) *Överföring till allmänheten.* Det sker när verket på trådbunden eller trådlös väg görs tillgängligt för allmänheten från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av verket, exempelvis över Internet.
- 2) *Öffentligt framförande.* Gäller bara när verket görs tillgängligt för allmänheten med eller utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av verket, till exempel livekonserter som även på plats visas på storbildsskärm.
- 3) *Öffentlig visning.* Gäller bara sådana fall när ett exemplar av ett verk görs tillgängligt för allmänheten utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av exemplaret. Visning av ett konstverk i en utställningslokal dit allmänheten har tillträde är ett exempel på offentlig visning
- 4) *Att sälja, hyra ut, låna ut eller på annat sätt sprida ett exemplar till allmänheten.* Detta ligger också inom upphovsmannens ensamrätt och upphovsmannen bestämmer därför när det får ske.

Den ideella rätten

Den ideella upphovsrätten består av tre delar; rätten för upphovsmannen att bli namngiven, att slippa kränkande ändringar och att slippa hitta sitt verk i kränkande sammanhang.

Rätten att bli namngiven

Rätten att bli namngiven innebär att namnet ska anges i samband med att verket eller bilden används på olika sätt. Den här rätten tar bara sikte på den fysiske upphovsmannen, alltså personen som har skapat verket. Den här rätten för upphovsmannen att bli namngiven hänger även ihop med kravet att ange källan enligt god sed. Att källan anges kan nämligen också ligga i upphovsmannens intresse. Det är särskilt betydelsefullt om ett verk eller en bild används på något av de sätt som innebär en inskränkning i upphovsmannens ensamrätt. Läs mer under "Undantag" nedan.

Namnangivelsesrätten sker vanligen i nära anslutning till verket, men det finns tillfällen när det kan bli svårt med den nära anslutningen. I en bok nämns exempelvis ofta alla de upphovsmän som har bidragit till bokens innehåll på första eller sista uppslaget. Kompositören till ett musikverk i en TV-serie anges vanligen i eftertexterna.

Att namnangivelsesrätten är tvingande till upphovsmannens förmån förtydligades genom ett EU-direktiv från år 2003. I det direktivet framgår att tvånget att namnge upphovsmannen ska tolkas så att om det inte är tekniskt eller praktiskt omöjligt, ska alltid namnet anges.

Rätten att slippa kränkande ändringar

Vad som också ligger i upphovsmannens ideella upphovsrätt är att det man har skapat inte får ändras på ett kränkande sätt. Det handlar om respekt för det verk som har skapats. För att avgöra om en kränkande ändring har skett eller ej ska man bedöma det hela från en allmän uppfattning. Samtidigt är den ideella rätten nära förknippad med varje enskild upphovsman. Av den anledningen har upphovsmannens egen uppfattning om kränkande ändring ändå viss betydelse för bedömningen.

Något som upphovsmannen däremot måste tåla är olika parodier eller travestier av det som han eller hon har skapat, även om det kan upplevas som kränkande. Att göra en parodi eller travesti av ett verk kan nämligen handla om att ett eget självständigt verk skapas, något som i så fall är undantaget från upphovsmannens ensamrätt till sitt verk.

Observera att även ändringar som inte är kränkande kan strida mot upphovsmannens rätt till sitt verk eller bild. Den rätten omfattas då istället av upphovsmannens ekonomiska upphovsrätt.

Rätten att slippa kränkande sammanhang

Den sista delen i den ideella upphovsrätten är rätten att slippa hitta sitt skapade verk i kränkande sammanhang. I praktiken handlar det om att det ställs ganska höga krav på vad som kan anses vara kränkande sammanhang för att den här ideella rätten ska kunna hävdas. På samma sätt som med kränkande ändringar utgår bedömningen från en allmän synvinkel och inte enbart vad upphovsmannen själv uppfattar som kränkande sammanhang.

Genom rättspraxis har ett par olika områden bedömts kunna vara kränkande sammanhang. Det handlar främst om politiska och pornografiska sammanhang. År 2008 utökades det med reklamsammanhang efter en dom i Högsta domstolen.

Särskilt om gamla fotolagens "beställarregel"

Innan fotografier hamnade i upphovsrättslagen reglerades skyddet i den gamla fotolagen. I fotolagen fanns det en särskild paragraf som kallades *beställarregeln*. Den innebar att rätten till de fotografier som skapades i en anställning eller i ett uppdrag automatiskt tillföll arbetsgivaren eller uppdragsgivaren, om inte fotografen hade förbehållit sig rätten.

Även om fotolagen upphörde att gälla den siste juni 1994 kan beställarregeln ändå ha betydelse även i våra dagar. Om skyddet för ett fotografi som togs innan den 1 juli 1994 fortfarande gäller enligt skyddsreglerna i upphovsrättslagen, så är inte nödvändigtvis fotografen den som har kvar upphovsrätten. Den kan istället ligga hos en fysisk eller juridisk person som fotografen antingen var anställd av eller utförde uppdrag åt.

I nuvarande upphovsrättslag finns även en rest från fotolagens beställarregel kvar. Det handlar om beställda porträttbilder och gäller när beställaren är en privatperson. För varje form av användning av en sådan beställd porträttbild krävs nämligen samtycke av beställaren. Den här bestämmelsen i upphovsrättslagen är ett skydd för den personliga integriteten. Kravet på samtycke gäller även när beställaren är död och ska då inhämtas från beställarens arvingar.

I de förarbeten som finns när bestämmelsen fördes in i upphovsrättslagen framgår att samtycke från beställaren gäller under två generationer från den ursprungliga beställaren. Det innebär att det alltså kan krävas samtycke från den avlidne beställarens barnbarn när den här typen av privatbeställt porträtt ska användas av någon annan.

När blir ett verk offentliggjort?

Kortfattat

Ett verk eller bild anses offentliggjort när det med upphovsmannens samtycke har gjorts tillgängligt för allmänheten genom att 1) en överföring till allmänheten sker, 2) ett offentligt framförande sker, 3) verket eller bilden visas offentligt eller 4) det säljs, hyrs ut, lånas ut eller på annat sätt sprids till allmänheten.

Fördjupat

Upphovsmannens ensamrätt omfattar även rätten att själv bestämma när ett verk eller en bild ska offentliggöras. Någon annan kan visserligen göra det, men det krävs då att det sker med upphovsmannens samtycke.

Ett verk eller en bild anses offentliggjort när upphovsmannen själv eller någon som upphovsmannen har utsett använder det skapade på något av de sätt som ligger inom upphovsmannens ensamrätt. Offentliggörande sker därför när verket eller bilden tillgängliggörs för allmänheten på något av följande sätt:

1. *Överföring till allmänheten* från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av verket.
2. *Offentligt framförande* med eller utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av verket.
3. *Offentlig visning* när ett exemplar av ett verk görs tillgängligt för allmänheten utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av exemplaret.
4. *Att sälja, hyra ut, låna ut eller på annat sätt sprida ett exemplar till allmänheten.*

Vad gäller för icke offentliggjorda verk?

Kortfattat

De verk eller bilder som inte har offentliggjorts på det sätt som upphovsrättslagen kräver kan heller inte användas på ett sätt som innebär att allmänheten kan ta del av det. Kravet på att verket eller bilden ska vara offentliggjord är nämligen förutsättningen för att merparten av de inskränkningar som finns i lagen ska gälla. Undantag gäller dock för framställning och spridning av exemplar som sker för bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål av vissa arkiv eller bibliotek. Har verket eller bilden lämnats till en kulturarvsinstitution av upphovsmannen själv eller av någon som agerar med upphovsmannens samtycke och inga särskilda restriktioner för hur materialet får användas har framförts, kan det finnas anledning att anta att materialet därmed har offentliggjorts.

Fördjupat

För kulturarvsinstitutionerna är kravet på att ett verk eller en bild ska vara offentliggjord ofta alltför högt och begränsande. De skyddade verk eller bilder som inkommer till institutionen på olika sätt behöver nämligen alls inte ha lämnats in av upphovsmannen. Det kan handla om efterlevande rättighetshavare efter en sedan länge bortgången fotograf som har en mängd

negativ som inte har använts på något av de sätt som innebär att de ska anses ha offentliggjorts enligt lagens krav.

Ett lovligt offentliggörande, som sker av upphovsmannen själv eller med upphovsmannens samtycke, innebär att flertalet av alla de inskränkningar som finns i upphovsrättslagen börjar gälla. Det är även förutsättningen för att det som kallas avtalslicenser ska kunna användas. Om inte verket eller bilden har offentliggjorts kan alltså inte dessa användas på ett sätt som innebär att allmänheten kan ta del av det.

En inskränkning som däremot inte kräver att verket eller bilderna har offentliggjorts är den som handlar om framställning och spridning av exemplar av verk som sker av vissa arkiv och bibliotek. Den här typen av exemplarframställning får bara ske för bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål. Det får vidare ske för att tillgodose lånesökandes önskemål, så länge det handlar om enskilda artiklar eller korta avsnitt. Det får även användas i läsapparater. Inskränkningen gäller endast de statliga och kommunala arkivmyndigheterna, liksom de vetenskapliga biblioteken, fackbibliotek som drivs av det allmänna och folkbiblioteken. Den här inskränkningen är just nu föremål för en utredning som föreslår att den utvidgas till att även gälla för olika typer av museer.

När upphovsmannen själv lämnar in sina verk eller bilder till en institution kan han eller hon ibland framföra vissa uttryckliga begränsningar för hur materialet får användas. Det kan exempelvis finnas delar av materialet som upphovsmannen inte vill ska komma till allmänhetens kännedom förrän upphovsmannen har dött. Om några sådana restriktioner inte har nämnts eller finns dokumenterade kan institutionen med visst fog ändå påstå att inlämningen i sig har inneburit att verken eller bilderna får anses offentliggjorda. Att lämna in sitt skyddade material till just ett arkiv, bibliotek eller museum innebär att upphovsmannen måste räkna med att institutionen kan komma att använda materialet på ett sådant sätt att allmänheten kan få tillgång till det. Det här resonemanget är svårt att hävda när det handlar om att någon annan än upphovsmannen själv har lämnat in skyddat material till den här typen av institution. Det gäller däremot inte om en sådan inlämning har skett med upphovsmannens godkännande.

Vilka är skyddstiderna?

Kortfattat

Skyddet för ett konstnärligt eller litterärt verk gäller under upphovsmannens hela levnad och 70 år efter dennes dödsår. Efter upphovsmannens död är det vanligtvis arvingarna som tar över upphovsrätten, men den rätten kan även ha testamenterats till någon annan.

För närstående rättighetshavare som fotografer till fotografiska bilder gäller istället en skyddstid om 50 år som börjar det år fotografiet tagits och gäller fram till utgången av det femtionde året därefter.

För gamla verk där det upphovsrättsliga skyddet upphört att gälla sedan länge, finns det ett klassikerskydd som kan användas för att motverka kränkande ändringar av verket eller att verket förekommer i kränkande sammanhang.

Fördjupat

Det finns olika skyddstider enligt upphovsrättslagen. En viss tid gäller för de upphovsrättsligt skyddade verken och en annan skyddstid gäller för de närstående rättigheterna. Skyddstiden gäller särskilt den *ekonomiska rätten*. Den *ideella rätten* däremot kan nog snarare anses följa verket så länge det går att få tag på. Det innebär att under den tid som verket finns ute på marknaden kan det finnas anledning att visa respekt för upphovsmannen genom att ange hans eller hennes namn, även om upphovsmannen sedan länge är död.

När fotografier togs in i upphovsrättslagen upphörde den gamla fotolagen. I samband med det uppstod olika årtal att hålla reda på när det gäller fotografier. Eftersom det kan skapa osäkerhet i praktiken finns det anledning att beskriva det ytterligare.

Även regeln som kallas för *klassikerskyddet* bör man som användare av verk känna till. Den regeln kan träda in när den upphovsrättsliga skyddstiden har löpt ut och innebär att ett sedan länge utgången verk ändå kan ha ett visst skydd mot viss typ av kränkande användning. I viss mån kan klassikerskyddet ses som den ideella rättens förlängning.

Litterära och konstnärliga verk

Under upphovsmannens levnad till och med sjuttionde året efter upphovsmannens dödsår gäller skyddstiden för ett upphovsrättsligt verk. Om ett verk har skapats av flera upphovsmän är det dödsåret för den sist avlidna upphovsmannen som är beräkningstidpunkten för de sjuttio åren. Om upphovsmannen inte är känd eller har valt en pseudonym räknas skyddstiden om sjuttio år istället från det år verket offentliggjordes. Har något offentliggörande av verket inte skett, räknas tiden från året när verket skapades.

För filmverk gäller en särskild beräkningstidpunkt för skyddstiden. Skyddstiden om sjuttio år börjar räknas från året efter att den siste av huvudregissören, manusförfattaren, dialogförfattaren eller kompositören av musik avlidit.

Tanken bakom den långa skyddstiden är att upphovsmannen och två generationer efter denne ska kunna dra ekonomisk nytta av det skapade. Längre tid än så har hittills inte lagstiftaren funnit anledning att behålla skyddet. Precis som vanliga materiella ägodelar kan alltså de efterlevande eller de som upphovsmannen själv väljer ut, ärva rätten till det som upphovsmannen har skapat under sin levnad. Vilka som ärver följer av vanliga arvsregler, men kan alltså i viss mån förändras om upphovsmannen väljer att upprätta ett testamente och där skriva in en särskild fördelning av sin upphovsrätt.

Fotografiska bilder

Skyddstiden för fotografiska bilder gäller för den som trycker på kamerans avtryckarknapp, alltså den som är den faktiska fotografen. Skyddet gäller från det år den fotografiska bilden tas till och med utgången av femtio år därefter.

Särskilt om skyddstiden för gamla fotografier

Som nämnts tidigare kan fotografier vara skyddade antingen som upphovsrättsliga verk eller som fotografiska bilder. Av den anledningen kan såväl skyddstiden om sjuttio år efter fotografens dödsår som den femtioåriga skyddstiden för närstående rättigheter, alltså för fotografisk bild, bli aktuell.

Fram till år 1994 var fotografier skyddade av *lagen om rätt till fotografisk bild*, i fortsättningen kallad ”fotolagen” eller ”den gamla fotolagen”. Fotolagen löpte parallellt med upphovsrättslagen och delade in fotografier i två olika kategorier; *fotografier i allmänhet* och *fotografier med konstnärligt eller vetenskapligt värde*. Skyddstiderna för fotografier i allmänhet var tjugofem år från det år fotografiet skapats. Fotografier med konstnärligt eller vetenskapligt värde följde samma skyddstid som de upphovsrättsliga verken. Vad som är viktigt att komma ihåg är att det konstnärliga eller vetenskapliga värdet skulle finnas redan när fotografiet skapades och var alltså ingenting som förvärvades med tiden.

Det kan vara värt att nämna att när fotolagen fortfarande gällde hade upphovsrättslagen en skyddstid för verk som var femtio år efter upphovsmannens dödsår. Skyddstiden om sjuttio år efter upphovsmannens dödsår kom till först efter en lagändring år 1996.

De fotografier där skyddstiden enligt gamla fotolagen inte hade hunnit löpa ut togs upp i upphovsrättslagen och delades in i de två nya kategorierna, *fotografiska verk* och *fotografiska bilder*, beroende på om de ansågs ha verkshöjd eller ej. De fotografier som tillhörde gamla fotolagens kategori *fotografier i allmänhet* och som togs innan år 1969 blev aldrig skyddade genom upphovsrättslagen, eftersom skyddstiden hade hunnit löpa ut. De blev därför i praktiken fria att använda.

En enkel tumregel att hålla sig till för att tidsbestämma skyddstiden för fotografier som togs under fotolagen är följande. Om det var ett fotografi i kategorin *fotografier i allmänhet* som togs innan år 1969, dvs. mer än 25 år innan år 1994 då upphovsrättslagen började gälla, så är fotografiet fritt att använda eftersom skyddstiden upphörde redan år 1994. Om det istället handlade om ett fotografi med konstnärligt eller vetenskapligt värde, så gäller upphovsrättslagens skyddstid om sjuttio efter fotografens dödsår.

Det kan vara värt att känna till att även icke offentliggjorda fotografier följer en skyddstid. Det innebär exempelvis att icke offentliggjorda fotografier som tillhörde gamla fotolagens kategori ”fotografier i allmänhet” och som togs innan år 1969 i dagsläget är fria att använda.

Handlar det om icke offentliggjorda fotografiska bilder eller verk enligt upphovsrättslagen så gäller de skyddstider som föreskrivs där och som beskrivs ovan.

Klassikerskyddet

Det som kallas för *klassikerskyddet* i upphovsrättslagen är tänkt att skydda gamla verk som inte längre omfattas av upphovsrättsligt skydd. Det är ett sätt att tillgodose det kulturella intresset för klassiska verk så att de inte utsätts för grova förvanskningar och hänger egentligen ihop med den ideella upphovsrätten. Det handlar alltså om en möjlighet att kunna stoppa användning som skulle kunna uppfattas som anstötligt för allmänheten.

Vad händer om man använder annans verk eller bild utan lov?

Kortfattat

Om man använder ett skyddat verk utan lov från upphovsmannen eller den som har rättigheterna till verket har denne rätt till skälig ersättning. Har det skett med uppsåt eller grov oaktsamhet, att man borde ha känt till att verket tillhörde någon annan, kan det även bli fråga om skadestånd. Att använda ett skyddat verk utan tillstånd kan bedömas både straffrättsligt och civilrättsligt.

Fördjupat

Om någon använder ett upphovsrättsligt skyddat verk utan att först ha inhämtat det tillstånd som krävs från upphovsmannen eller annan som har upphovsrätt till verket för att det ska vara lovligt, har denne gjort sig skyldig till antingen upphovsrättsbrott eller upphovsrättsintrång.

I det första fallet handlar det om ett straffansvar som kan uppkomma om brottet har skett uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Med det menas om den som begår intrånget borde ha känt till att verket eller bilden tillhörde någon annan och ändå använder det utan tillstånd. Straffskalan för upphovsrättsbrott är böter eller fängelse i högst två år. I rättspraxis har straff på senare tid utdömts främst för omfattande piratkopieringar av skyddade verk eller olaga fildelning av filmer eller musik.

När det istället är fråga om upphovsrättsintrång och en civilrättslig bedömning av otillåten användning, kan det medföra att upphovsmannen har rätt till *skäligt vederlag*. Skäligt vederlag eller ersättning för intrånget följer vanligtvis de olika tariffer eller branschöverenskommelser som finns på marknaden. Sker den otillåtna användningen med uppsåt eller grov oaktsamhet kan även annat *skadestånd* krävas. Den typen av skadestånd handlar om ersättning för annan förlust än uteblivet vederlag och lidande eller annat förfång.

I sammanhanget kan även nämnas att när det gäller användning av herrelösa verk, där upphovsmannen eller rättighetshavaren plötsligt ger sig till känna så att det inte längre är fråga om herrelöst verk, har denne rätt till en rimlig kompensation från användaren. Sker en sådan användning sedan oaktsamt eller med uppsåt, kan även skadestånd komma i fråga.

Att använda ett skyddat verk eller en bild kan alltså bedömas antingen straffrättsligt som *upphovsrättsbrott*, eller civilrättsligt som *upphovsrättsintrång*.

Vad gäller för användning av fotografier som föreställer verk eller bild?

Kortfattat

Ett fotografi som föreställer ett alster av bildkonst eller ett annat fotografi är i sig skyddat som fotografisk bild. Det innebär att tillstånd från fotografen krävs för att använda sådant fotografi, även om det endast innebär en dokumentation av det som någon annan har skapat. Fotografen till en sådan bild kan i sin tur ha framställt ett exemplar av ett upphovsrättsligt skyddat verk eller bild och kan då behöva tillstånd från upphovsmannen.

Fördjupat

Det är inte ovanligt att användning sker av fotografier som i sin tur föreställer någon annans skapade konstverk, fotografiska verk eller brukskonst. Att man väljer att använda just det fotografiet kan bero på att möjligheterna att själv ta motsvarande fotografi av olika anledningar inte finns. En annan anledning är förstås att det är bra mycket enklare att använda ett fotografi som redan finns tillgängligt.

Den här typen av fotografi har enligt upphovsrättslagen skydd som fotografisk bild, eftersom det är taget av en fysisk person. Sannolikheten för att det i det här fallet skulle vara fråga om ett fotografiskt verk är liten, eftersom fotografering av det här slaget sällan innebär att något eget personligt skapande sker. Fotografiet i sig är egentligen en ren dokumentation av det som någon annan har skapat, men har trots det ändå skydd som fotografisk bild.

Med tanke på att fotografiet föreställer det som någon annan har skapat kan det behövas tillstånd från upphovsmannen till det konstverk eller fotografi, både fotografiskt verk och bild, som fotografiet avbildar. Detta gäller därför om konstverket eller fotografiet fortfarande är upphovsrättsligt skyddat och det genom någon inskränkning i upphovsrättslagen eller överenskommelse inte uttryckligen framgår att sådan exemplarframställning skulle vara okej. Exempel på en sådan inskränkning är den som kallas för ”bild-i-bild”. Den här inskränkningen innebär att om en målning, illustration eller annat fotografi syns i bakgrunden på ett nytt fotografi, i en film eller i en TV-produktion, så behövs inget upphovsrättsligt tillstånd från upphovsmannen till det bakomliggande verket. Viktigt är dock att

bildkonstverket i bakgrunden inte heller kan anses ha en väsentlig betydelse för det nya fotografiet, filmen eller TV-produktionen.

Undantagen

Kortfattat

I upphovsrättslagen finns ett stort antal olika användningssätt som är tillåtna utan upphovsmannens tillstånd. Det handlar om inskränkningar i upphovsmannens ensamrätt till de egna verken eller bilderna. Exempel på vanliga inskränkningar som rör just fotografier och andra bildkonstverk är; exemplarframställning för privat bruk, dagshändelser, offentlig visning av exemplar och avbildning av stadigvarande placerade bildkonstverk utomhus på allmän plats. Upphovsrättslagen reglerar även en avtalslicensmodell som kan nyttjas av användare som ägnar sig åt omfattande användning av ett stort antal verk eller bilder. När ett avtalslicensbaserat avtal har träffats kan användning ske utan att tillstånd i övrigt måste inhämtas. Fritt nyttjande kan ske av de verk och bilder som betraktas som public domain.

Fördjupat

För att inte upphovsrättslagen ska vara ett alltför stort hinder för dem som vill använda all den musik, de texter, bilder och annat som har skapats finns det en mängd inskränkningar eller undantag från upphovsmannens ensamrätt. Anledningen till att inskränkningarna finns är att vissa samhällliga och praktiska skäl kräver det, exempelvis för att tillgodose yttrandefrihets-, undervisnings-, forsknings- och bildningsintressen.

För att merparten av inskränkningarna i upphovsrättslagen ska gälla är förutsättningen att verket eller bilden har offentliggjorts. Det ligger nämligen i upphovsmannens ensamrätt att själv få bestämma när ett offentliggörande av verket ska ske. Det innebär att så länge verket inte har offentliggjorts, kan alltså inte någon annans användning ske med hänvisning till inskränkningarna.

Något annat som kan innebära ett tillståndsfritt nyttjande för användaren är modellen om avtalslicenser. Genom att teckna ett avtal med en organisation som företräder ett flertal upphovsmän, kan användaren få rätt att nyttja ett stort antal verk under längre tid. Organisationen företräder då såväl anslutna som icke-anslutna upphovsmän, om inte enskild upphovsman väljer att meddela förbud.

Helt fritt nyttjande kan ske om ett verk eller en bild är *public domain*. Det gäller om den upphovsrättsliga skyddstiden har löpt ut, om verket har skapats av något annat än en fysisk person eller om upphovsmannen väljer att avsäga sig upphovsrätten.

Vilka olika inskränkningar finns det i upphovsmannens rätt?

Upphovsrättslagen innehåller en mängd olika inskränkningar eller undantag från upphovsmannens ensamrätt till sina skyddade verk. Ett par av dem gäller bara för *bildkonst*. Bildkonst är ett samlingsbegrepp som även inkluderar fotografier, både verk och bilder. Nedan följer en uppräknig av vilka inskränkningarna är. Observera dock att det även finns andra inskränkningar nämnda i upphovsrättslagen, men som av olika orsaker inte tar sikte på fotografier och bildkonst.

Tillfälliga kopior

Tillfälliga kopior, även kallade *cachekopior*, som uppstår som ett resultat av en teknisk process och som även är nödvändiga för den processen, får ske utan tillstånd från upphovsmannen.

Kopior för privat bruk

Privatpersoner har rätt att göra enstaka kopior av verk och bilder för sitt privata bruk. Dessa får sedan spridas vidare till den närmaste familje- och vänkretsen, men räknas fortfarande som privat bruk.

Framställning och spridning av exemplar inom vissa arkiv och bibliotek

Den här typen av exemplarframställning får bara ske för bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål. Det får vidare ske för att tillgodose lånesökandes önskemål, så länge det handlar om enskilda artiklar eller korta avsnitt. Det får även användas i läsapparater. Inskränkningen gäller bara för de statliga och kommunala arkivmyndigheterna, liksom de vetenskapliga biblioteken och fackbibliotek som drivs av det allmänna samt folkbiblioteken. Observera att den här inskränkningen gäller även om verket inte har offentliggjorts.

Herrelösa verk

Den 29 oktober 2014 började en ny inskränkning i upphovsmannens ensamrätt att gälla som handlar om *herrelösa verk*. Herrelösa verk är verk där upphovsmannen är okänd eller inte går att finna, trots att omfattande eftersökning har utförts. De som har rätt att använda den här inskränkningen är bibliotek, utbildningsinstitutioner och museer som är tillgängliga för allmänheten, liksom arkiv och institutioner som har i uppdrag att förvalta film- eller ljudarvet. Från den 29 oktober 2014 kommer Patent- och Registreringsverket (PRV) att ta emot anmälningar från kulturarvsinstitutioner som vill anmäla herrelösa verk. De anmälda herrelösa verken kommer sedan att registreras i en EU-gemensam databas. PRV kommer även att ta emot anmälningar från kulturarvsinstitution som vill använda herrelösa verk.

De herrelösa verk som kommer att kunna användas utan tillstånd i den nya inskränkningen är litterära verk i skrifter, filmverk och ljudupptagningar. Även andra typer av verk eller prestationer kan omfattas av inskränkningen, men det gäller bara om det är fråga om ett verk

eller en prestation som finns inbäddad i någon av de verkskategorier som räknas upp. Det innebär att om exempelvis ett herrelöst fotografi finns inbäddat i det herrelösa litterära verket, så kan det få användas enligt inskränkningen. Inskränkningen gäller däremot inte om man lyfter ut ett sådant fotografi ur texten och använder det separat. Om en sådan användning av enskilda herrelösa fotografier och bilder ska bli föremål för en motsvarande inskränkning kommer EU-kommissionen att ta ställning till under 2015.

Förutsättningarna för att inskränkningen ska kunna användas är vidare att verket tidigare har givits ut eller sänts ut i ett land som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet eller det kan antas att en rättsinnehavare inte skulle motsätta sig att verket används. Den användning som inskränkningen innebär gäller även bara för de verk som ingår i institutionens egna samlingar.

De herrelösa verk som räknas upp och uppfyller kraven i bestämmelsen får man framställa exemplar av. Man får även överföra de framställda exemplaren till allmänheten så att allmänheten kan få tillgång till det från en plats och vid en tidpunkt som man själv väljer, exempelvis när det har publicerats på en webbsida.

Exemplar till personer med funktionsnedsättning

Inskränkningen att framställa exemplar till funktionsnedsatta personer gäller bland annat bildkonstverk som har offentliggjorts. Den här framställningen av exemplar får inte ske i förvärvssyfte.

Framställning av samlingsverk för undervisning

För bildkonstverk gäller inskränkningen om att få framställa samlingsverk för undervisning, exempelvis ett kompendium med verk från ett större antal upphovsmän, om det har gått fem år efter det att verket eller bilden offentliggjordes och enbart om det sker i anslutning till en text. Den här inskränkningen innebär att upphovsmännen har rätt till ersättning. Samlingsverket får inte tas fram i förvärvssyfte.

Spridning av exemplar

Om upphovsmannen har samtyckt till att ett exemplar av ett verk överlåts till någon inom EU, så får det exemplaret spridas vidare. Det får däremot inte ske på ett sådant sätt att exemplaret hyrs ut. Exemplar av filmverk får inte heller lånas ut.

Visning av exemplar av ett verk

När ett exemplar av ett verk har givits ut eller om ett bildkonstverk har överlåtit till annan med upphovsmannens samtycke, får just det fysiska exemplaret visas offentligt utan tillstånd. Observera att det inte räcker att verket eller bilden enbart har offentliggjorts, det måste alltså även ha givits ut. Utgivning av ett exemplar av ett verk anses ha skett när det med

upphovsmannens samtycke har ”förts i handeln”. En visning enligt den här inskränkningen kan alltså exempelvis ske i lokal dit allmänheten har tillträde.

Konstverk som ingår i en film, ett televisionsprogram eller en fotografi

Den här inskränkningen kallas allmänt för ”bild-i-bild”. Den innebär att om ett konstverk förekommer i bakgrunden i en film, ett TV-program eller ett fotografi, eller inte utgör en väsentlig betydelse av dessa, så får det ske utan tillstånd från upphovsmannen.

Återgivning av konstverk

Ett offentliggjort konstverk får förekomma i en vetenskaplig framställning så länge den inte sker i förvärvssyfte. Det får även ske i anslutning till texten i en kritisk framställning, men inte i digital form, och i en tidning eller tidskrift i samband med en dagshändelse.

Avbildning av konstverk och byggnader

Konstverk får avbildas i endimensionell form (i ”planet”) om de är stadigvarande placerade på allmän plats utomhus. Den här inskränkningen kallas i dagligt tag för ”vykortsundantaget”, eftersom den ofta handlar om fotografier på skulpturer som är placerade på ett torg, vilket ofta skildras just på vykort. Inskränkningen förefaller innebära att en sådan avbildning däremot inte får användas för en digital publicering. Om just detta handlar en pågående rättslig process mellan upphovsrättsorganisationen Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS) och Wikimedia Sverige om webbplatsen *offentligkonst.se*. Först när den rättsprocessen är avslutad får vi svar på vad som egentligen gäller.

En annan typ av avbildning som inskränkningen gäller för är för att annonsera om en utställning eller när en försäljning av ett konstverk ska ske. Det får även ske om konstverket ingår i en samling eller i en katalog, men däremot inte i digital form.

Byggnader får alltid fritt avbildas. Det gäller oavsett det handlar om privata eller offentliga byggnader.

Dagshändelser i radio eller TV

Bildkonstverk som förekommer i samband med en rapportering av en nyhetshändelse får användas utan upphovsmannens tillstånd. Inskränkningen gäller däremot inte fotografier som skildrar nyhetshändelsen i sig. Ett exempel på när man som mediebolag kan använda den här inskränkningen är när ett fotografi av en offentlig person används för att illustrera nyheten om att personen har dött.

Offentliga debatter

Var och en får återge vad som muntligen eller skriftligen tas upp i en offentlig debatt, även om det innehåller upphovsrättsligt skyddade verk. Det innebär exempelvis att om ett bildkonstverk åberopas som bevis i ett rättsligt ärende vid domstol, så får verket eller bilden återges i samband med en redogörelse för just det målet.

Ändring av byggnader eller bruksföremål

Ägaren till en byggnad eller ett bruksföremål får ändra egendomen utan att tillstånd från upphovsmannen krävs.

Vad är en avtalslicens?

För att underlätta för olika typer av användare av upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer har en särskild modell kallad *avtalslicens* skapats av lagstiftaren. En avtalslicens gäller när det är fråga om en storskalig användning av en mängd verk eller bilder som är skapade av ett flertal upphovsmän. Avtalslicensen kan då ge en användare möjlighet till tillståndsfri användning på olika sätt. Den här avtalsmodellen har vi i Sverige och den finns även i övriga nordiska länder.

Avtalslicensmodellen tillgodoser främst användarens behov av omfattande användning av verk eller andra prestationer, oavsett det rör musik, bild eller text, som har skapats av många upphovsmän. För att en avtalslicens ska gälla krävs att det handlar om en situation där stora mängder verk eller bilder kan komma att användas och där det på förhand inte är möjligt för användaren att avgöra vilka verk som berörs, samtidigt som alla verk på området behöver kunna utnyttjas av användaren. En annan förutsättning för avtalslicens är att det handlar om ett avgränsat användningsområde. Med det menas att användningen bara får ske för viss verksamhet eller i ett särskilt syfte.

Poängen med en avtalslicens är vidare att oavsett om den enskilde upphovsmannen är medlem i den organisation som företräder upphovsmännen på området eller ej, så omfattas hans eller hennes verk av avtalet. Det är bara om upphovsmannen själv aktivt har valt att inte omfattas av avtalet, genom det som kallas för *opt-out*, som verken ska undantas. Det innebär att de användare som ägnar sig åt storskalig användning och tecknar avtal baserat på en avtalslicens, ska kunna vara säkra på att alla verk och bilder omfattas av avtalet. Samtidigt blir de verk och bilder som inte omfattas av avtalet genom upphovsmannens *opt-out* överblickbara för användaren och kan undantas.

Vad är ett herrelöst verk?

Herrelösa verk är verk där upphovsmannen är okänd eller inte går att hitta, trots att en omsorgsfull eftersökning har utförts. En omsorgsfull eftersökning sker genom att använda de olika källor som kan vara lämpliga för just det berörda verket eller verkskategorin. Det ska vidare ske på ett sätt som tillvaratar en upphovsmans eller rättighetshavares intressen.

Den 29 oktober 2014 började en ny inskränkning i upphovsmannens ensamrätt att gälla som handlar om just *herrelösa verk*. De som har rätt att använda den här inskränkningen är bibliotek, utbildningsinstitutioner och museer som är tillgängliga för allmänheten, liksom arkiv och institutioner som har i uppdrag att förvalta film- eller ljudarvet. Från den 29 oktober 2014 kommer Patent- och Registreringsverket (PRV) att ta emot anmälningar från kulturarvsmyndigheter om herrelösa verk som sedan ska registreras i en gemensam EU-databas. PRV tar även emot anmälningar från kulturarvsinstitutioner som vill anmäla sig som användare av herrelösa verk.

De herrelösa verk som kommer att kunna användas utan tillstånd i den nya inskränkningen är litterära verk i skrifter, filmverk och ljudupptagningar. Även andra typer av verk eller prestationer kan omfattas av inskränkningen, men det gäller bara om det är fråga om ett verk eller en prestation som finns inbäddad i någon av de verkskategorier som räknas upp. Det innebär att om exempelvis ett herrelöst fotografi finns inbäddat i det herrelösa litterära verket, så kan det få användas enligt inskränkningen. Inskränkningen gäller däremot inte om man lyfter ut ett sådant fotografi ur texten och använder det separat. Om en sådan användning av enskilda herrelösa fotografier och bilder ska bli föremål för en motsvarande inskränkning kommer EU-kommissionen att ta ställning till under 2015.

Förutsättningarna för att inskränkningen ska kunna användas är vidare att verket tidigare har givits ut eller sänts ut i ett land som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet eller det kan antas att en rättsinnehavare inte skulle motsätta sig att verket används. Den användning som inskränkningen innebär gäller även bara för de verk som ingår i institutionens egna samlingar.

De herrelösa verk som räknas upp och uppfyller kraven i bestämmelsen får man framställa exemplar av. Man får även överföra de framställda exemplaren till allmänheten så att allmänheten kan få tillgång till det från en plats och vid en tidpunkt som man själv väljer, exempelvis när det har publicerats på en webbsida.

Vad är en fri licens?

Det finns en hel del kreativt material som står utanför upphovsrätten. Det handlar dels om verk eller bilder där upphovsrätten har upphört, *public domain*. Det rör sig även om verk eller bild där skaparen själv har valt att inte använda det upphovsrättsliga skyddet, även om upphovsrätt för ett sådant verk eller bild ändå gäller. För just detta finns nämligen ett särskilt licensieringssystem som kallas för Creative Commons (CC).

I CC-systemet kan upphovsmannen eller den som har övertagit upphovsrätten själv bestämma hur det som har skapats får användas. Det sker genom att förse det som har skapats med olika licensieringssymboler som användaren sedan ska förhålla sig till och respektera. De licensieringssymboler som används mest är:

- Erkännande (by)
- Icke kommersiellt (nc)
- Inga bearbetningar (nd)
- Dela lika (sa)

Dessa olika licenser kan sedan kombineras på de sätt som upphovsmannen eller rättighetshavaren önskar. En strävan för kulturarvsinstitutionerna är att det upphovsrättsligt skyddade material som de själva äger förses med så fria CC-licenser som möjligt. Att verken eller bilderna har försetts med CC-licenser är också en förutsättning för att kunna bidra med material till webbsidor som Wikimedia m fl.

Läs mer om CC-licenserna eller sök efter CC-licensierat material här www.creativecommons.se.

När är ett verk "public domain"?

Ett verk är *public domain* när den upphovsrättsliga skyddstiden har löpt ut. Verket får då fritt användas utan att något krav på tillstånd från de efterlevande eller annan rättighetshavare krävs. Observera att klassikerskyddet (se ovan) eller den ideella rätten i form av namngivelse av upphovsmannen ändå kan behöva respekteras. Det kan också nämnas att det finns en särskild CC-licens som anger att verket är public domain.

Verket kan även vara public domain om det har skapats av något annat än en fysisk person, exempelvis ett djur eller en fotoautomat. Någon upphovsrätt uppstår då överhuvudtaget inte, om möjligen inte en fysisk person kan visa att han eller hon är att betrakta som den verkliga upphovsmannen därför att han eller hon har vidtagit sådana åtgärder som krävs för att det ska handla om ett verk. Då betraktas djuret eller maskinen istället som ett verktyg som användes av upphovsmannen när verket eller bilden skapades.

Ett verk kan slutligen vara public domain om upphovsmannen själv väljer att avsäga sig upphovsrätten genom att exempelvis använda sig av den friaste licensen i *Creative Commons*-systemet, CC 0. Den licensen innebär att verket eller bilden släpps fri för alla typer av användningar utan att upphovsmannen har några upphovsrättsliga anspråk överhuvudtaget.

Rättighetshavaren

Hur förvärvas upphovsrätt?

Kortfattat

Genom avtal, gåva, donation eller på annat sätt genom upphovsmannens samtycke kan någon annan överta den ekonomiska rätten till ett verk eller en prestation. Det gäller även genom arv eller testamente. Den ideella rätten är dock något som är så nära förknippad med upphovsmannen att den inte kan övertas av någon annan. Upphovsmannen kan däremot själv välja att efterge den ideella rätten, men det får bara ske vid enskilda tillfällen eller i begränsad omfattning.

Fördjupat

Den ekonomiska upphovsrätten till verk och bilder kan övertas eller överlåtas helt eller delvis av någon annan. Det sker genom att avtala eller på annat sätt överenskomma med upphovsmannen om att upphovsrätten antingen helt övergår eller att viss användningsrätt till vissa verk eller bilder får ske av den andra parten. Överlåtelse kan även ske genom gåva, donation eller genom permanent eller långvarig deponering. Dessa typer av överlåtelser bör också helst fastställas i ett skriftligt avtal, så att båda parter vet vad som gäller och hur de har rätt att använda det upphovsrättsligt skyddade materialet.

När det gäller anställda upphovsmän eller upphovsmän med anställningsliknande former gäller samma grundförutsättningar som för frilansande upphovsmän. Upphovsrätten till det som skapas uppstår alltid hos den fysiska personen. Det sker alltså ingen automatisk överföring av upphovsrätten från den anställde till arbetsgivaren, även om arbetsgivaren står för både lön och omkostnader för att jobbet ska utföras. Ett undantag från denna huvudregel gäller dock för anställda skapare av datorprogram. Upphovsrätten uppstår visserligen även då hos den enskilde upphovsmannen, men övergår sedan direkt till arbetsgivaren.

Trots att upphovsrätten som huvudregel inte övergår till arbetsgivaren i ett anställningsförhållande finns det ändå vissa rättigheter som arbetsgivaren anses få till det skapade. Som nämnts betalar ju arbetsgivaren ut lön till den anställde och för detta får arbetsgivaren genom en *tumregel* som har utvecklats på upphovsrättens område, en *rätt att i sin normala verksamhet* använda det som har skapats av den anställde.

I många fall finns inget särskilt avtal tecknat med den anställde som reglerar upphovsrätten. Det är då den beskrivna tumregeln gäller. I praktiken finns det inget som hindrar att arbetsgivaren tecknar ett avtal med de anställda som ger mer omfattande användningsrättigheter eller kanske även att upphovsrätten helt övergår till arbetsgivaren. Ett sådant avtal kan dock aldrig innebära att upphovsmannen går miste om sin ideella rätt, med andra ord rätten att bli namngiven, slippa kränkande ändringar eller kränkande sammanhang.

Vad gäller när någon annan vill använda verk eller bilder ur samlingarna?

Som användare av upphovsrättsligt skyddat material kan det finnas anledning att hålla koll på hur tredje man kan eller får använda materialet. Tredje man är för kulturarvsinstitutionerna vanligtvis allmänheten eller forskare som önskar få använda de verk eller bilder som finns i

samlingarna. Det kan också vara förlag, tidningar och andra aktörer som vill använda materialet i den egna verksamheten på olika sätt.

Användning av ett offentliggjort verk eller en bild som sker av allmänheten, sker i de flesta fall för privat bruk. Det är då inte fråga om ett nyttjande som upphovsmannen kan ha några synpunkter på. Detsamma gäller de exemplar av verk eller bilder som ett arkiv eller bibliotek tar fram för forskningssyfte. Läs mer under rubriken *Framställning och spridning av exemplar inom vissa arkiv och bibliotek*.

I de fall det istället handlar om någon annan som vill publicera eller på annat sätt vill använda det upphovsrättsligt skyddade materialet, finns det anledning att vara observant. Anledningen är att de avtal eller överenskommelser som gäller för verk och bilder som institutionen har fått rätt att använda, kanske inte omfattar hur samma material sedan får användas av någon annan. Institutionen kan då inte ge en sådan tredje man någon nyttjanderätt, eftersom institutionen i sin tur inte har rätten att göra det.

När kulturarvsinstitutionen istället själv är rättighetshavare till de skyddade verken och bilderna genom att man har övertagit upphovsrätten, finns det sällan någon anledning att begränsa möjligheten för någon annan att använda materialet. Detta oavsett det handlar om en privatperson eller ett kommersiellt företag. Som rättighetshavare kan även institutionen välja att låta CC-licensiera materialet eller på annat sätt sprida materialet vidare ut i olika kanaler för fri användning. På så sätt kan materialet nå allmänheten på flera sätt än bara via institutionens egen webbsida.

Lagtext, rättsfall och andra länkar

Upphovsrättslagen, se länk till lagtexten <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19600729.htm>

Om verkshöjdsnivån - NJA 2002 s 178 Landslaget – Rättsfallet handlar om musikgruppen Landslaget vars skivbolag stämde skivbolaget bakom en annan musikgrupp, Drängarna, för intrång i en låt. Den del av låten som Landslaget hävdade upphovsrätt till var en inledande fiolslinga som sedan återkom vid ett par tillfällen i låten. Landslaget menade att slingan var tagen från ett musikstycke som de själva komponerat och givit ut 20 år tidigare. Det är värt att notera att de båda låtarna i övrigt är helt olika. Landslaget fick rätt i Högsta domstolen. Se länk <https://lagen.nu/dom/nja/2002s178>

Om kränkande ändring (ideella rätten) - NJA 1974 s 94 Gunilla Rudling - Ett rättsfall från år 1974 handlar om just kränkande ändring. Målet rörde konstnärinnan Gunilla Rudling som stämde en porrbiograf i Stockholm för att de hade använt konstverk som hon skapat i sin affischering vid biografen. Hennes konstverk hade blandats med fotografier från biografens filmutbud. Högsta domstolen kom fram till att hennes konstverk hade ändrats på ett kränkande sätt och därför stred mot hennes ideella rätt.

Om kränkande sammanhang (ideella rätten) - NJA 2005 s 905 - I ett rättsfall från år 2005 prövade Högsta domstolen frågan om parodi eller travesti av barnboksfiguren Alfons Åberg. I radioprogrammet Pippirull i P3 användes Alfons Åberg i ett helt annat sammanhang än som barnboksfigur. Han framställdes istället som droghandlare och hallick, med hänvisning till att "alfons" betyder hallick på danska. I radioprogrammet framfördes sedan en dialog med denne nye Alfons som huvudperson. Även musik från filmer med barnfiguren Alfons Åberg och SVTs barnprogram Bolibompa användes i inslaget. Syftet var att framställa Alfons Åberg på ett oväntat och satiriskt sätt. En uppfattning som författarinnan Gunilla Bergström inte delade, utan menade att det var kränkande. Högsta domstolen ansåg att det handlade om en travesti och att det därför inte var fråga om kränkning av hennes ideella rätt. Se länk <https://lagen.nu/dom/nja/2005s905>

Om kränkande sammanhang (ideella rätten) - NJA 2008 s 309 - Fallet handlar om regissörerna Vilgot Sjöman och Claes Eriksson som valde att stämma TV4 för de reklamavbrott som skett när två av deras filmer sändes av TV-kanalen. De båda regissörerna hävdade att reklamavbrottet medförde ett kränkande sammanhang för deras filmverk. Högsta domstolen delade regissörernas uppfattning. Se länk <https://lagen.nu/dom/nja/2008s309>

Läs mer om Creative Commons och hitta CC-licensierat material här www.creativecommons.se

Del 2. Annan lagstiftning

Om allmänna handlingar

Kortfattat

De handlingar som hanteras av en myndighet kan vara fråga om allmänna handlingar. Det gäller för dokument som förvaras, inkommer eller upprättas hos en myndighet. De undantag som finns för att en handling inte ska anses vara allmän är om det är fråga om en teknisk bearbetning, säkerhetskopia, en bibliotekshandling eller en handling som ingår i enskilt arkiv. En allmän handling ska lämnas ut skyndsamt och utan avgift till någon som begär att få ut den. Även en kopia av en allmän handling har personer i vissa fall rätt att få ut. Om det ingår en särskild typ av upphovsrättsligt skyddat verk eller bild i en allmän handling gäller upphovsrätten för det verket eller bilden. Det hindrar dock vanligtvis inte att den allmänna handlingen kan lämnas ut vid förfrågan, såvida det inte handlar om en sekretessbelagd upphovsrättsligt skyddad handling.

Fördjupat

Vad är allmänna handlingar?

Handling som förvaras hos myndighet

En handling är en framställning i skrift eller bild eller en upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt kan uppfattas med hjälp av tekniska hjälpmedel. Ordet handling betyder alltså inte bara ett papper med skrift eller fotografier, utan också exempelvis bandinspelningar eller upptagningar för automatiserad behandling (elektroniska handlingar) som innehåller information av något slag. En handling är allmän, om den förvaras hos en myndighet och anses inkommen dit eller upprättad där. Även handlingar som tillfälligt förvaras någon annanstans kan vara att anse som allmänna handlingar.

Det är oftast lätt att konstatera om en konventionell handling förvaras hos en myndighet. Det är svårare med upptagningar som förvaras på en dator. En sammanställning av uppgifter ur en upptagning för automatiserad behandling anses dock förvarad hos myndighet endast om myndigheten kan göra sammanställningen tillgänglig med rutinbetonade åtgärder.

Inkommen handling

En handling har enligt huvudregeln kommit in till en myndighet när handlingen har anlämt till myndigheten eller tagits emot av någon behörig person, exempelvis en tjänsteman.

Upprättad handling

En handling anses upprättad när myndigheten expedierar eller sänder iväg den. En handling som inte expedieras är upprättad när det ärende den hör till är slutbehandlat hos myndigheten. Hör handlingen inte till något bestämt ärende, är den upprättad när den har justerats eller färdigställts på annat sätt. En handling som förs fortlöpande i diarium, journal eller databas, anses upprättad när den är färdig för användning. En uppgift i en fortlöpande förd handling blir alltså allmän så fort uppgiften har antecknats eller registrerats. För handling som varken expedieras eller tillhör något ärende gäller enligt huvudregeln att den anses upprättad och blir allmän först när den har fått sin slutliga utformning.

Vilka undantag finns det från allmän handling?

Teknisk bearbetning och säkerhetskopior

Om en myndighet bara har till uppgift att tekniskt bearbeta eller lagra en upptagning för automatiserad behandling för någon annan myndighets eller en enskilds räkning, anses upptagningen inte vara en allmän handling hos den myndigheten. Inte heller säkerhetskopior anses vara allmänna handlingar.

Handlingar i bibliotek och enskilda arkiv (biblioteksregeln)

Av särskild betydelse för kulturarvsmyndigheterna är *biblioteksregeln*. Regeln innebär att bibliotekshandlingar i ett bibliotek hos en myndighet inte är att anse som allmänna handlingar. Detsamma gäller för handlingar som från enskild har tillförts allmänt arkiv uteslutande för förvaring och vård eller forsknings- och studieändamål. Även privata brev, skrifter eller upptagningar som har lämnats till andra myndigheter, uteslutande för sådana ändamål, behåller sin privata natur, och det även om de har lämnats dit av annan än enskild. Det är alltså ändamålet som styr huruvida handlingarna anses som allmänna eller inte. Även upptagningar av innehållet i handlingar som omfattas av biblioteksundantaget är undantagna från att bli allmänna handlingar, vilket exempelvis gäller vid digitalisering.

Vad gäller om man vill lämna ut allmänna handlingar?

Allmänna handlingar ska lämnas ut genast och utan avgift

Allmänna handlingar ska genast eller så snart det är möjligt, på stället och utan avgift, lämnas ut till den som begär det, så att handlingen kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas. En handling får också skrivas av, fotograferas eller spelas in. En begäran om att få ta del av en allmän handling ska alltså handläggas skyndsamt. I princip innebär det att man måste lägga undan det man håller på med och istället handlägga utlämnandet. Enda anledningen att dröja

något med att lämna ut en allmän handling är det kan ta lite tid när myndigheten måste pröva om handlingen är hemlig enligt någon bestämmelse i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL). Om en handling innehåller hemliga uppgifter ska den i övriga delar göras tillgänglig för sökanden i avskrift eller kopia.

Kopior

Om den sökande begär det ska myndigheten tillhandahålla kopior av allmänna handlingar. En myndighet är dock inte skyldig att i större utsträckning än vad som följer av lag lämna ut en upptagning för automatiserad behandling i annan form än utskrift. En myndighet är inte heller skyldig att framställa kopia av karta, ritning, bild eller upptagningar om det medför svårigheter och handlingen kan tillhandahållas på stället. Avgiftsförordningen (1992:191) är statlig och reglerar de fall då det är möjligt att ta betalt för kopior av allmänna handlingar.

Upphovsrätt och allmänna handlingar?

Allmänna handlingar kan skyddas av upphovsrätt

Upphovsrätt kan gälla för verk som ingår i en allmän handling, för kartor, alster av bildkonst, musikaliska verk eller diktverk.

Upphovsrätt hindrar normalt inte ett utlämnande

Huvudregeln är att även allmänna handlingar som skyddas av upphovsrätten ska tillhandahållas för den som begär det. Det innebär däremot inte att den som handlingarna lämnas ut har rätt att använda det som är upphovsrättsligt skyddat utan tillstånd från upphovsmannen eller rättighetshavaren.

Sekretess för upphovsrättsligt skyddade allmänna handlingar

Sekretess kan gälla för upphovsrättsligt skyddade allmänna handlingar om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att rättighetshavaren lider skada. Bestämmelsen gäller bara uppgifter i upphovsrättsligt skyddade verk som det kan finnas ett kommersiellt intresse av. Det kan tilläggas att den här bestämmelsen i praktiken har använts väldigt begränsat. Bestämmelsen kom till efter det att en person hade gjort den så kallade Scientologibibeln tillgänglig för allmänheten på 1990-talet.

Om människor på bild

Kortfattat

Krav på samtycke från avbildad person kan ställas enligt personuppgiftslagen, lagen om namn och bild på reklam och om det handlar om en beställd porträttbild. För statliga myndigheter

krävs alltid samtycke från identifierbara, nu levande människor när de förekommer på bild som myndigheten publicerar digitalt. Lagen om namn och bild i reklam kommer däremot sällan till användning i myndighetssammanhang. Samtycke gäller även alltid från beställaren av en porträttbild eller dennes efterlevande.

Fördjupat

När det gäller användning av fotografier som föreställer en eller flera personer behövs det ibland särskilt samtycke. Samtycket kan då ges av den som är avbildad på fotografiet eller den som har beställt ett privat porträttfotografi. Föreställer fotografiet barn och ungdomar som är omyndiga är det normalt föräldrarnas samtycke som krävs. Det handlar i de här sammanhangen om ett skydd för den personliga integriteten.

De lagar som reglerar förekomsten av människor på bild är personuppgiftslagen, lagen om namn och bild i reklam och regeln om beställda porträttbilder i upphovsrättslagen.

Personuppgiftslagen (PUL)

En bild som föreställer en nu levande och identifierbar person räknas som en personuppgift. Om en sådan personuppgift hanteras digitalt, såväl publikt som internt, kan samtycke enligt *personuppgiftslagen* (PUL) krävas. Identifierbar på bild är personen främst om någon annan än personen själv eller den närmaste familjekretsen känner igen honom eller henne.

PUL skiljer mellan strukturerad och ostrukturerad behandling av personuppgifter. Enkelt uttryckt är den förstnämnda när personuppgifter ställs samman och görs sökbara. För den typen av behandling krävs alltid samtycke från de berörda, om inte något av undantagen i PUL gäller. Vid ostrukturerad behandling av personuppgifter krävs samtycke bara när den berördes personliga integritet riskerar att kränkas. Att publicera enstaka bilder som föreställer identifierbara personer på en webbsida räknas normalt som en ostrukturerad behandling av personuppgifter. Samtycke krävs då bara om någon person på bilden riskerar att få sin personliga integritet kränkt.

För att ge oss en vägledning om när den personliga integriteten för en avbildad person riskerar att kränkas har lagstiftaren nämnt tre typsituationer. Den första är bilder som tagits på badstranden och sedan publiceras digitalt. Den andra situationen gäller när bilder tas och digitalt publiceras i samband med ett demonstrationståg och det tredje typfallet handlar om bilder från Pridefestivalens parad.

Samtycket för att få hantera någons personuppgifter ska vara aktivt.

PUL gör undantag för personuppgifter som hanteras i journalistiskt syfte, konstnärligt skapande eller rent privat syfte. Några direkta krav på hur det journalistiska syftet ser ut finns egentligen inte, annat än att det ska handla om regelbunden uppdatering av information på exempelvis en webbsida.

För statliga myndigheter, kommuner och landsting gäller alltid att samtycke från berörd person måste hämtas in när det är fråga om strukturerad behandling av personuppgifter. PUL är nämligen en skyddslagstiftning för den enskilde i förhållande till det allmänna. Om det däremot handlar om ostrukturerad behandling krävs, som nämns ovan, bara samtycke om det finns en risk att den berördes personliga integritet kränks. Handlar det vidare om *harmlösa* personuppgifter så kan visserligen ett samtycke krävas. Saknas ett samtycke så riskerar däremot inte den som använder personuppgiften något straff enligt PUL. Ett exempel på harmlös personuppgift är en adress. Vad som kan vara bra att känna till är att även harmlösa personuppgifter kan vara känsliga att använda beroende på i vilket sammanhang det sker. En adressuppgift till en person med skyddad identitet är exempel på sådan känsligt sammanhang.

Det finns även en åtgärd som kan vidtas för att kringgå PUL. Genom att utse en ansvarig utgivare för en webbsida/databas kan man ansöka om ett *frivilligt utgivningsbevis* hos *Myndigheten för radio och tv*. Webbsidan regleras därmed av yttrande- och tryckfrihetslagstiftningen och PUL gäller inte längre för webbsidan.

Möjligheten att utse en ansvarig utgivare för webbplatsen, databasen, och därefter ansöka om ett frivilligt utgivningsbevis finns även för statliga myndigheter, kommuner och landsting. Vad som är viktigt att känna till är att trots att om ett sådant utgivningsbevis finns så gäller ändå reglerna i PUL. Det innebär att samtycke från identifierbar person vars personuppgifter hanteras i databasen ändå kan komma att krävas när det handlar om statliga myndigheter, landsting och kommuner. Dessa kan alltså inte kringgå PUL genom att utse en ansvarig utgivare och skaffa utgivningsbevis.

Tillsynsmyndighet för PUL är *Datainspektionen*. Mer information om bildanvändning i olika sociala medier och på internet finns på Datainspektionens webbsida, www.datainspektionen.se.

Lagen om namn och bild i reklam

Om bilder med nu levande och identifierbara personer används i kommersiell reklam krävs alltid samtycke. Samtycket ska vara aktivt för att gälla. Det innebär att frågan om den avbildade godkänner användning av bilden i reklam ska ha ställts och besvarats positivt av den avbildade. Identifierbar är personen om någon annan än han eller hon själv eller den närmaste familjekretsen känner igen personen.

Det är *lagen om namn i bild och reklam* som reglerar den här typen av användning. Fokus ligger på namn, bild eller annan beteckning. Exempel på det sistnämnda är att använda en titel eller symbol för en person som identifierar personen.

Enligt lagen krävs samtycke endast vid kommersiell reklam. Samtycke vid det som kallas för *ideell reklam*, där avsändaren är en organisation eller annan icke-vinstdrivande verksamhet, krävs inte. Lagen säger dock att man bör se till att få samtycke även för sådan användning, men det handlar alltså inte om ett krav enligt lagen.

Vad man kan vara uppmärksam på är att lagen om namn och bild i reklam även gäller när någon handlar på näringsidkares vägnar. Om exempelvis en ideell organisation samarbetar med ett kommersiellt företag och marknadsför deras tjänster eller produkter, kan det mycket väl anses ske på företagets vägnar. Därmed faller marknadsföringen under lagen om namn och bild i reklam.

Beställda porträttbilder

Vid alla typer av privata, beställda porträttbilder krävs samtycke från den som har beställt porträttbilderna. En beställd porträttbild är en sådan där en privatperson vänder sig till en fotograf och ber denne att fotografera någon form av porträtt, exempelvis familjeporträtt, bröllopsporträtt eller barnporträtt.

Regeln om beställda porträttbilder finns i upphovsrättslagen. Där står det uttryckligen att samtycke alltid krävs från den som har beställt porträttet oavsett vilken typ av användning som ska ske. Vad som är speciellt med denna regel är att när beställaren dör så ska de efterlevandes samtycke inhämtas istället.

Eftersom regeln finns i upphovsrättslagen bör det även nämnas att inte ens fotografen själv har rätt att använda en beställd porträttbild utan beställarens samtycke. Omvänt har inte beställaren rätt att använda den beställda porträttbilden publikt utan tillstånd från fotografen som upphovsman till bilden. I praktiken överenskommer vanligen fotograf och beställare om vilken användningsrätt de har redan i samband med beställningen.

Lagtext, rättsfall och andra länkar

Tryckfrihetsförordningen, se länk till lagtexten

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19490105.htm>

Offentlighets- och sekretesslagen, se länk till lagtexten

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20090400.HTM>

Personuppgiftslagen, se länk till lagtexten <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980204.HTM>

Lagen om namn och bild i reklam, se länk till lagtexten

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19780800.HTM>

Läs mer om *Myndigheten för radio och TV* här www.radioochtv.se.

Läs mer om *Datainspektionen* här www.datainspektionen.se.

NJA 1999 s 749 Aktuell Rapport - I ett rättsfall från slutet av 1990-talet förekom en bild på komikern Robert Gustafsson på baksidan av tidskriften Aktuell Rapport i reklam syfte. Bilden saknade samtycke och stred därför enligt Högsta domstolen mot lagen. Rättsfallet visar även att det saknar betydelse om personen på bilden är offentlig eller privat, samtycke krävs alltid så länge det handlar om kommersiell reklam och nu levande, identifierbar person. Se länk <https://lagen.nu/dom/nja/1999s749>

Upphovsrättslagen, se länk till lagtexten om beställda porträttbilder § 27 första stycket tredje meningen <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19600729.htm>

Läs mer om *skyddad identitet* och *Skatteverket*

<https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/skyddadepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80001711.html>

Brottsbalken, se länk till lagtexten <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19620700.HTM>

Del 3. Praktiskt och konkret

Anvisningar och riktlinjer

Anvisningar till Grundvillkoren (Bilaga 1)

Dessa anvisningar beskriver vad Grundvillkoren ("Grundvillkor för enskilda upphovsrättsavtal om kulturarvsinstitutioners storskaliga nyttjande av upphovsrättsligt skyddat bildmaterial" se bilaga 1) innebär och vilka förutsättningar som finns för att Grundvillkoren ska gälla och kunna ligga till grund för de enskilda avtal som träffas mellan de individuella kulturarvsinstitutionerna och Bildupphovsrätt. Anvisningarna inleds med en bakgrund, en beskrivning av vad en avtalslicens innebär och vilka parter som berörs av Grundvillkoren. Anvisningarna följer därefter den uppställning som finns i Grundvillkoren.

Bakgrund

På initiativ av Digisam tillsattes den 9 december 2013 två arbetsgrupper, en referensgrupp och en avtalsgrupp. Arbetsgruppernas uppdrag har varit att ta fram grundvillkor för kulturarvsinstitutionernas storskaliga användning av olika typer av upphovsrättsligt skyddat bildmaterial. Arbetsgruppernas har arbetat under ledning och samordning av Digisam. Resultatet av de båda arbetsgruppernas arbete är bl. a Grundvillkoren.

Referensgruppen har undersökt kulturarvsinstitutionernas behov av användningsrättigheter och förutsättningar för att kunna teckna avtal. Referensgruppen har bestått av representanter från Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Kungliga biblioteket, Stiftelsen Nordiska museet, Moderna museet, Stiftelsen Svenska Filminstitutet och av Digisam särskilt tillfrågade personer.

Avtalsgruppen har utrett de juridiska problem och frågor som referensgruppen väckt och tagit fram Grundvillkoren. Avtalsgruppen har bestått av representanter för Bildupphovsrätt i Sverige (Bildupphovsrätt), Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Kungliga Biblioteket, Stiftelsen Nordiska museet, Stiftelsen Svenska Filminstitutet och Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde.

Utöver arbetsgruppernas medverkan i upprättandet av Grundvillkoren fick Digisam även förslag och synpunkter från flera av de övriga kulturarvsinstitutionerna som berörs av Grundvillkoren, vid ett möte den 5 maj 2014.

Avtalslicens

En avtalslicens är en användaranpassad lösning som innebär att en användare träffar ett avtal med en organisation som företräder ett flertal av upphovsmännen på området, t.ex. bildområdet. Även de upphovsmän som inte är medlemmar i organisationen omfattas av ett avtalslicensbaserat avtal. När ett sådant avtal har tecknats har användaren inte längre någon skyldighet att i förväg tillfråga upphovsmännen som berörs om tillstånd för den storskaliga användningen. Enskilda upphovsmän som inte vill omfattas av avtalet måste meddela detta genom en s.k. *opt-out* till antingen den organisation som företräder upphovsmannen eller direkt till användaren.

Genom en ändring av lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärligt verk, upphovsrättslagen, den 1 november 2013 skapades en möjlighet för samtliga kulturarvsinstitutioner att reglera en storskalig användning av upphovsrättsligt skyddat material genom en utökad och en ny generell avtalslicensbestämmelse i upphovsrättslagen.

För att en avtalslicens ska gälla krävs att det handlar om en situation där stora mängder upphovsrättsskyddade verk kan komma att användas och där det på förhand inte är möjligt för användaren att avgöra vilka verk som berörs, samtidigt som alla verk på området behöver kunna utnyttjas. En annan förutsättning för avtalslicens är att det handlar om ett avgränsat användningsområde. Med det menas att användningen bara får ske för viss verksamhet eller i ett särskilt syfte.

För de offentliggjorda Bilder som finns i kulturarvsinstitutionernas samlingar och arkiv och där det sker en storskalig användning råder en s.k. avtalslicensverkan enligt upphovsrättslagen. Varje institution kan därmed teckna ett avtalslicensbaserat avtal med Bildupphovsrätt i Sverige (Bildupphovsrätt) som följer de framtagna Grundvillkoren.

Parter i enskilt avtal enligt Grundvillkoren

De kulturarvsinstitutioner som kan välja att teckna enskilt avtal med avtalslicensverkan enligt Grundvillkoren med Bildupphovsrätt framgår av *bilaga 2*. Det är emellertid de upprättade parternas förhoppning att även andra kulturella statliga och kommunala institutioner och andra kulturella institutioner med icke-kommersiell verksamhet ska kunna använda Grundvillkoren för egna enskilda avtal om storskalig användning av Bilder.

Organisationer som representeras av Bildupphovsrätt i framtagandet av Grundvillkoren är Bildkonst Upphovsrätt i Sverige, Bildleverantörernas Förening, Föreningen Svenska Tecknare, Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare, Konstnärernas Riksorganisation, Svenska Fotografers Förbund, Svenska Journalistförbundet samt Svenska Konstnärsförbundet.

Definitioner

För att lättare förstå de begrepp som används i Grundvillkoren finns de definierade i punkten 1.1. Definitionerna följer huvudsakligen det som stadgas i upphovsrättslagen.

De Bilder som omfattas av Grundvillkoren är de som finns hos institutionen eller inkommer till institutionen på olika sätt. Det kan ha skett genom exempelvis donation, inköp eller att Bilder har deponerats till institutionen. Det kan även vara fråga om fotografiska avbildningar av andra konstverk eller fotografisk dokumentation av verksamheten som har skett av personal på institutionen, där det behövs ett avtal för att få använda Bilderna.

Det bildmaterial som institutionen har upphovsrätten till, oavsett om materialet redan finns hos eller kommer in till institutionen, omfattas inte av Grundvillkoren. Det innebär att de inte heller omfattas av de enskilda avtal som följer Grundvillkoren. I sådana situationer har institutionen redan fått rätten att använda bildmaterialet i sin verksamhet.

Nyttjanderätt

Kulturarvsinstitutionerna har genom Grundvillkoren rätt att framställa exemplar av Bilder och att göra Bilder tillgängliga för allmänheten. Dessa användningsformer följer det som nämns i avtalslicensbestämmelserna i upphovsrättslagen.

Exemplarframställning innebär att mångfaldiga Bilder i analog eller digital form.

Tillgängliggörande för allmänheten kan ske på fyra olika sätt enligt upphovsrättslagen;

- 1) att på trådbunden eller trådlös väg överföra Bilder till allmänheten från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av Bilderna
- 2) att utan användning av ett tekniskt hjälpmedel göra Bilder tillgängliga för allmänheten på samma plats som den där allmänheten kan ta del av Bilderna
- 3) att med eller utan användning av ett tekniskt hjälpmedel göra exemplar av Bilder tillgängliga för allmänheten på samma plats som den där allmänheten kan ta del av Bilderna och
- 4) att utbjuda exemplar av Bilder till försäljning, uthyrning eller utlåning eller på annat sätt sprida dem till allmänheten.

Det finns krav på att Bilden ska vara *offentliggjord* för att en användning enligt en avtalslicens ska kunna gälla. Ett verk eller bild anses offentliggjort enligt upphovsrättslagen när det har gjorts tillgängligt för allmänheten på något av de fyra sätt som anges ovan.

Användningsrätten enligt Grundvillkoren ska specificeras i det enskilda avtalet som tecknas mellan respektive kulturarvsinstitution och Bildupphovsrätt. I det enskilda avtalet kommer det därmed att framgå vilka användningsrättigheter institutionen har behov av i just sin verksamhet.

Det är viktigt att komma ihåg att varje användning som handlar om enstaka bilder, t ex en utställning i lokal eller en publicering av enstaka bilder på webbsidan, inte omfattas av det avtalslicensbaserade avtalet enligt Grundvillkoren. I dessa fall måste kulturarvsinstitutionen istället kontakta upphovsmannen eller dennes organisation direkt för att få tillstånd till användningen.

Det kan vara bra att känna till att för utställningsverksamhet finns redan ett ramavtal tecknat mellan staten (genom Kulturrådet) och olika bildorganisationer. Det är det s.k. MU-avtalet.

Många andra typer av enstaka nyttjanden hanteras av Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS), som då företräder de enskilda upphovsmännen genom att teckna separat avtal för användningen.

Förbud mot användning, s.k. *opt-out*

I innebörden av avtalslicensverkan ligger en rätt för varje enskild upphovsman eller rättighetshavare att själv välja om han eller hon vill omfattas av det avtalslicensbaserade avtalet. Det innebär i praktiken att upphovsmannen eller rättighetshavaren kan meddela förbud mot användning av ett, flera eller alla sina verk i ett avtalslicensbaserat avtal.

I Grundvillkoren nämns att upphovsmannen eller rättighetshavaren ska meddela opt-out till Bildupphovsrätt. Bildupphovsrätt informerar därefter kulturarvsinstitutionerna om förbudet. Om upphovsmannen istället kontaktar någon av institutionerna direkt och meddelar opt-out ska institutionen hänvisa upphovsmannen till Bildupphovsrätt. Kulturarvsinstitutionen är skyldig att upphöra med användningen så fort den har fått kännedom om förbudet.

Fritt nyttjande

De olika former av användning av Bilder som nämns i andra kapitlet upphovsrättslagen innebär att användningen i sig kan ske fritt utan att upphovsmannens tillstånd krävs eller att ersättning ska utgå. Inskränkningarna i andra kapitlet handlar därför om en begränsning av upphovsmannens ensamrätt till sina verk. Anledningen till att inskränkningarna finns är att det att vissa samhällliga och praktiska skäl kräver det, exempelvis för att tillgodose yttrandefrihets-, undervisnings-, forsknings- och bildningsintressen.

Exempel på inskränkningar i 2 kapitlet upphovsrättslagen är; framställning och spridning av exemplar inom vissa arkiv och bibliotek (16§), visning av exemplar (20§), konstverk som ingår i en film, ett televisionsprogram eller en bild (20a§), återgivning av konstverk och byggnader (23§), avbildning av konstverk (24§) och offentliga debatter, allmänna handlingar m m (27§).

Namnangivelse och annan ideell upphovsrätt

Utgångspunkten ska vara att alltid namnge upphovsmannen, men det finns tillfällen när det är omöjligt. Det handlar om när de praktiska eller tekniska förutsättningarna saknas och namnangivelse av den anledningen inte kan ske.

I samma paragraf anges även att upphovsmannens ideella upphovsrätt i övrigt ska respekteras. Det innebär att Bilder inte får ändras eller göras tillgängliga på sätt eller i sammanhang som

kan kränka upphovsmannen eller verket. Den ideella upphovsrätten är tvingande till upphovsmannens förmån och kan bara efterges av upphovsmannen själv.

Ersättning och rapportering

Ersättningsnivån för de användningsrättigheter som institutionen vill ha ska anges i det enskilda avtalet. Där ska det också framgå om en rapportering av användningen ska ske.

Krav från upphovsmannen

Avtalslicensverkan innebär att kulturarvsinstitutionen betalar en ersättning till Bildupphovsrätt för den storskaliga användning som sker enligt det enskilda avtal som har tecknats. Om upphovsmannen på egen hand skulle vända sig direkt till institutionen och kräva ersättning för sådan användning, ska institutionen hänvisa upphovsmannen till Bildupphovsrätt.

Giltighet

De enskilda avtal som tecknas utifrån Grundvillkoren bör gälla tillsvidare. Parterna ska emellertid kunna säga upp avtalet antingen för upphörande eller för omförhandling. En lämplig uppsägningstid är tre månader.

I det enskilda avtalet bör det även finnas med en bestämmelse som handlar om en rätt att häva avtalet. En sådan hävningsrätt kan användas om någon av parterna skulle missköta sina åtaganden enligt avtalet och någon rättelse inte sker inom rimlig tid. En rimlig tid för rättelse är trettio dagar. Tiden för rättelse börjar löpa från det att en skriftlig uppmaning har översänts till den part som missköter sig. I den skriftliga uppmaningen bör även skälen för hävning nämnas.

Utvärdering

Det kan med tiden och genom juridisk, teknisk eller annan utveckling uppstå nya eller ändrade behov eller problemställningar som inte kunnat förutses vid Grundvillkorens tillkomst. De parter som har upprättat Grundvillkoren är därför ense om att tillsätta en referensgrupp som löpande ska utvärdera Grundvillkorens lydelse, omfattning och tillämpning.

En första utvärdering ska ske efter det att 12 månader har passerat, räknat från det datum då det första enskilda avtalet enligt Grundvillkoren undertecknades. Om någon eller båda parterna tycker att det behövs kan Grundvillkoren även utvärderas vid ytterligare tillfällen.

Så länge Digisam finns kommer Digisam att vara sammankallande och ansvara för utvärderingen. De eventuella oklarheter som framkommer om Grundvillkoren eller enskilt

avtal meddelas därför Digisam. Digisam kommer sedan att ta upp synpunkterna vid utvärderingstillfället.

Twist

Det är de upprättande parternas avsikt att Grundvillkoren ska fortleva under lång tid. Om det uppstår en tvist som handlar om villkor i ett enskilt avtal som utgår från Grundvillkoren så ska en sådan tvist först försöka lösas i en förhandling mellan de upprättande parterna.

Om det inte kan nås en kan parterna i det enskilda avtalet överlämna tvisten för prövning av allmän domstol i Sverige. Tvisten ska avgöras enligt svensk lag.

Checklista för upphovsrätt och annan lagstiftning

Kortfattat

När man vill använda ett upphovsrättsligt skyddat fotografiskt verk, ett annat bildkonstverk eller en fotografisk bild som man inte själv äger rätten till finns det olika sätt att gå tillväga. Det första man bör göra är att ställa sig ett antal frågor. Om svaren innebär att ett tillstånd krävs från upphovsmannen eller annan rättighetshavare kan man få sådant tillstånd på ett par olika sätt. Man kan avtala direkt med upphovsmannen, få tillstånd genom den upphovsrättsorganisation som upphovsmannen är ansluten till eller välja material som av olika anledningar står utanför eller vid sidan av det upphovsrättsliga skyddet. Glöm inte bort att det material du vill använda även kan omfattas av lagstiftningen om allmänna handlingar och människor på bild.

Fördjupat

Frågor att ställa sig för att få reda på om verket eller bilden får användas utan tillstånd

För att enkelt ta reda på om det verk eller den bild man vill använda kräver tillstånd eller ej finns det ett antal frågor man kan ställa sig. Svaren på dessa ger besked om tillstånd från upphovsmannen eller annan rättighetshavare behövs eller om verket eller bilden kan vara fri att använda. Det ger också svar på hur institutionen kan få använda verk och bilder fritt utan att tillstånd behövs, trots att de är skyddade av upphovsrättslagen.

Vid användning av olika typer av material på en offentlig institution är det inte bara fråga om att ha koll på upphovsrätten. Även andra lagstiftningar kan komma i fråga. Det gäller främst om det handlar om allmänna handlingar eller om det fotografi du vill använda föreställer en eller flera människor.

Följ nedanstående frågeschema och sök efter svaren i det här dokumentet, så kommer du fram till vad som gäller för just det material du vill använda.

1) Verk eller bild

- Har det bildkonstverk du vill använda verkshöjd?
- Är det fotografi som du vill använda ett fotografiskt verk eller en fotografisk bild?

2) Offentliggörande

- Är det verk du vill använda offentliggjort?
- Om inte, handlar det om verk som har lämnats in av upphovsmannen själv till institutionen?
- Angavs det några restriktioner för användning av verket?

3) Skyddstiden

- Lever upphovsmannen? Om inte, vilket år dog upphovsmannen?
- Om det är fråga om en fotografisk bild, vilket år togs fotografiet?
- Är det en fotografi som togs innan år 1969? Hade det vetenskapligt eller konstnärligt värde vid den tiden?
- Handlar det om ett filmverk där skaparna är döda? Vem dog i så fall sist av huvudregissör, manusförfattare, dialogförfattare och kompositör?

4) Inskränkningar och fria nyttjanden

- Gäller någon av de inskränkningar som anges i upphovsrättslagen?
- Handlar det om storskaligt nyttjande? Finns det redan ett avtalslicensbaserat avtal tecknat?
- Är verket herrelöst?
- Är verket eller bilden CC-licensierat?
- Är verket eller bilden public domain?

5) Vid anställning, förvärv eller tredje mans användning

- Har verket eller bilden skapats av en anställd?
- Finns upphovsrätten reglerad i avtal med den anställda upphovsmannen?
- Har institutionen förvärvat verket eller bilden genom gåva, donation eller på liknande sätt?
- Om ja, har institutionen i så fall förvärvat äganderätten, upphovsrätten eller både och?
- Finns det anledning att begränsa annans nyttjande av de verk och bilder som institutionen förfogar över?

6) Allmänna handlingar

- Är det fråga om en allmän handling?
- Gäller något undantag från reglerna om allmän handling?
- Ska handlingen lämnas ut?
- Innehåller den allmänna handlingen ett upphovsrättsligt verk?

7) Människor på bild

- Föreställer fotografiet en identifierbar och nu levande person?
- Innebär användningen att bilden hanteras digitalt?
- Sker användningen i kommersiell marknadsföring eller reklam?
- Är det fråga om ett porträtt som beställts av en privatperson?

Ett par av ovanstående frågor om upphovsrätt kommer från ABM Västra Götalands skrift Över minnesmuren. Skriften i fullformat finns här

http://www.arkivnamnden.org/ovr/over_minnesmuren.pdf

Att avtala direkt med upphovsmannen

Avtal direkt med upphovsmannen träffas vanligen när det är fråga om uppdrag där någon form av upphovsrättsligt skyddat verk eller bild skapas eller vid köp av ett verk eller en bild. Det är viktigt att komma ihåg att upphovsrätten inte automatiskt övergår till uppdragsgivaren, så en särskild överenskommelse måste ske för att uppdragsgivaren ska få en giltig användningsrätt.

När du avtalar med en upphovsman om användningsrätt bör följande finnas med i det skriftliga avtalet:

- Vilka upphovsrättsligt skyddade verk eller bilder det gäller
- En beskrivning av hur verken eller bilderna ska få användas, både analogt och digitalt
- Under vilken tid användningen får ske
- Om någon ersättning för användningen ska utgå ange och hur betalningen ska gå till
- Underskrifter av såväl upphovsmannen som användaren
- Önskas exklusiv användningsrätt ska det anges
- Vilken CC-licens upphovsmannen tillåter

Tillstånd genom upphovsrättsorganisation

Nedanstående upphovsrättsorganisationer kan du kontakta för tillstånd när det gäller olika typer av användning av verk, bilder och andra prestationer som redan har skapats. Den avtalslicensbaserade rekommendationen *Grundvillkor för enskilda upphovsrättsavtal om kulturarvsinstitutioners storskaliga nyttjande av upphovsrättsligt skyddat bildmaterial* (se Bilaga 1) som Digisam tillsammans med flera av de statliga kulturarvsinstitutionerna och Bildupphovsrätt i Sverige gemensamt har tagit fram, är exempel på tillstånd genom upphovsrättsorganisation.

- ALIS (Administration av litterära rättigheter i Sverige) för användning av litterära verk www.alis.org.
- Bonus Copyright Access (Bonus Presskopia) för kopiering inom utbildningsväsende och för intern information www.bonuscopyright.se
- Bildupphovsrätt i Sverige för avtalslicensbaserade avtal om bildanvändning www.bus.se (Bildupphovsrätt har skapats av olika organisationer som företräder bildupphovsmän eller har bildupphovsmän som medlemmar, exempelvis Föreningen Svenska Tecknare, Svenska Fotografers Förbund och BUS.)
- BUS (Bildkonst Upphovsrätt i Sverige) för användning av enstaka bildkonstverk www.bus.se (BUS har skapats av enbart konstnärorganisationerna).
- Copyswede för användning av upphovsrättsligt skyddade verk i tv- och radioprogram www.copyswede.se
- SAMI (Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation) för användning av artisters och musikers inspelningar www.sami.se
- STIM (Svenska Tonsättare Internationella Musikbyrå) för användning av musikverk www.stim.se

Riktlinjer för användning av sociala medier

Kortfattat

Att använda sociala medier som kommunikationsform för den egna verksamheten är ofta mycket effektivt och innebär en omfattande spridning av informationen. Det kan därför behöva upprättas en särskild policy för användning av sociala medier.

Upphovsrätten gäller även på nätet och i sociala medier. Det innebär att upphovsmannens rättigheter måste respekteras och följas. Användare av sociala medier accepterar olika användarvillkor för att få ta del av tjänsten. Dessa villkor är ofta mycket omfattande och något man som användare bör sätta sig in i för att förstå hur och när företaget bakom den sociala tjänsten har rätt att använda det material man som användare publicerar genom sitt konto eller profil.

Fördjupat

Användarvillkor i sociala medier

Ett allt vanligare sätt att informera sin omgivning om vad man gör och vem man är att använda sig av olika sociala medier. Informationen sker både i form av skriftliga uppdateringar och publicering av bilder och filmer. Informationen som läggs ut av

användaren är sedan fri att delas av andra användare, för de som man har angivit som behöriga.

Sociala mediers publicerings- och kommunikationsform har börjat konkurrera med etablerade medieföretag när det gäller att sprida nyheter och information om olika händelser som sker. Det som tidigare kunde publiceras först i morgondagens papperstidning sprids nu blixtnabbt på Facebook.

Mängden verk, bilder och filmer som förekommer i sociala medier är massiv. Även här gäller upphovsrättslagen fullt ut, trots att många uppfattar att deras enskilda konton i sociala medier bara sker i ett privat bruk. Visserligen kan ett konto i sociala medier vara att likställa med den upphovsrättsliga inskränkningen privat bruk (Läs mer i stycket *Vilka inskränkningar finns det i upphovsmannens rätt?* ovan). Problemet uppstår dock när användaren inte har begränsat åtkomsten till den närmaste familje- och vänkrets som inskränkningen är till för. I praktiken blir alltså mängden människor som kan ta del av de bilder som lagts ut mycket vidare än den som anges i inskränkningen och som skulle innebära fri användning för privat bruk.

Om man som upphovsman eller rättighetshavare upptäcker sina verk, bilder eller filmer på sociala medier, utan att själv ha varit den som har publicerat dem, finns det möjlighet att agera. De flesta sociala medier har utförlig information om vad en upphovsman kan göra när en otillåten publicering har skett och erbjuder sig även att se till att materialet plockas bort. Men det kan vara svårt att helt komma åt den otillåtna användningen, om verket, bilden eller filmen redan har hunnits delas av andra, så att nya digitala exemplar av det skyddade har skett.

Vill man lägga upp verk, bilder och filmer som någon annan har skapat på sociala medier är det viktigt att man har sett till att man har fått rättigheter från upphovsmannen eller annan rättighetshavare att få göra det. I användarvillkoren för den sociala tjänsten garanterar nämligen användaren att det som läggs på det egna kontot också tillhör användaren eller sker med vederbörligt tillstånd.

Användarvillkoren för de sociala medietjänsterna är något som användaren måste ha koll på. De handlar mycket om rent etiska frågor och sådant som kan strida mot gällande lagstiftning. Är det fråga om bilder eller filmer som någon annan har skapat, har varje social medietjänst noga reglerat att det av upphovsrättsliga skäl inte är tillåtet att lägga upp annans material. Sker det ändå kan det tas bort av företaget.

I samtliga fall kan tjänsten användas kostnadsfritt av den användare som blir medlem och upprättar ett konto eller en profil. I gengäld kräver företagen bakom de sociala medietjänsterna användarrättigheter till de verk och bilder som du har skapat och valt att lägga upp på ditt konto eller din profil. Det är ofta fråga om väldigt långtgående rättigheter som borde få varje användare, privat eller professionell, att fundera en extra gång över vad de väljer att lägga upp och vill dela med andra.

Sammantaget kan det konstateras att företagen bakom de sociala medietjänsterna erhåller en icke-exklusiv användningsrätt att vidarelicensiera och överföra de bilder/filmer över hela världen som har lagts ut på enskilda konton eller ”i anslutning till” kontot. Användaren får ingen ersättning för den omfattande användningsrätten. Vad ”i anslutning till” innebär är oklart, men det utesluter inte att det kan handla om exempelvis en egen webbsida som någon gång angivits som länk på kontot eller hela ditt bildbibliotek i din smartphone. Företagen har också i de flesta fall rätt att ändra, manipulera och beskära bilderna/filmerna.

Här följer länkar till de användarvillkor som företagen bakom de vanligaste sociala medietjänsterna uppställer.

Facebook - Se länk <http://sv-se.facebook.com/legal/terms>)

LinkedIn - Se länk <http://www.linkedin.com/legal/user-agreement>)

Twitter - Se länk <https://twitter.com/tos>)

Google - Se länk <https://www.google.se/intl/sv/policies/terms/regional.html>)

YouTube - Se länk <https://www.youtube.com/t/terms>)

Instagram - Se länk <http://instagram.com/about/legal/terms/>)

Checklista för sociala medier

Med åren har betydelsen av att finnas med i olika sociala medier ökat väsentligt. Det är en form av kommunikationssätt som är kostnadsfritt och ofta når en stor mängd mottagare både snabbt och effektivt. Många kulturarvsinstitutioner har insett nyttan med sociala medier. Genom att mer eller mindre regelbundet publicera inlägg eller uppdatera sin status finns de med i det dagliga informationsflöde som följs av både unga och gamla.

Att vara verksam i sociala medier innebär även att det kan finnas anledning att se över hur det bäst kan ske och till vilken nytta. En policy för sociala medier kan därför behöva upprättas. Genom att utgå från följande frågor kan en sådan policy upprättas.

1) Syfte, tid och resurser

- Har ni utgått från myndighetens uppdrag och klargjort hur det sociala mediet kan bidra till myndighetens verksamhet?
- Har ni analyserat vilka krav på funktion, teknik och säkerhet ni bör ställa?
- Har ni bedömt vilka insatser som behövs i tid och resurser för att hålla de sociala medierna under uppsikt?

2) Avtal

- Har ni gått igenom användarvillkoren för de sociala medierna?
- Har ni bedömt vilka avtalsvillkor som användarna ställs inför för att ta del av myndighetens inlägg eller för att kunna kommunicera med myndigheterna?
- Finns det begränsningar i era rättigheter till upphovsrättsligt skyddat material som ni vill publicera eller på annat sätt använda i sociala medier?

3) Interna regler

- Har ni tagit fram interna regler för bland annat vem som får uttala sig för myndighetens räkning i sociala medier och vilka ramarna är?
- Har ni tagit fram interna regler för hur anställda får använda arbetsgivarens utrustning?
- Rekommenderar ni anställda att undvika att använda privata konton när de kommunicerar via sociala medier i tjänsten?

4) Allmän handling, diariet och arkivering

- Har ni rutiner för att hantera allmänna handlingar i sociala medier (myndighetens inlägg, inlägg och kommentarer som kommer in till myndigheten)?
- Har ni rutiner för diariet?
- Har ni rutiner för arkivering?
- Har ni gallringsbeslut för sociala medier?

5) Enskilda ärenden

- Hänvisar ni enskilda ärenden (personuppgifter, ekonomiska förhållanden) till en annan kanal än det sociala mediet, exempelvis direkt till en handläggare?
- Har ni rutiner för hur myndigheten ska hantera enskilda ärenden som eventuellt ändå kommer in via sociala medier?

6) Informationskrav

- Framgår det i det sociala mediet att användarna inte får göra inlägg med
 - Kränkande uppgifter
 - Uppvigling, hets mot folkgrupp
 - Barnpornografibrott
 - Olaga våldsskildring
 - Upphovsrättsintrång eller intrång i närstående rättigheter?
- Har ni i det sociala mediet informerat om
 - Myndighetens identitet
 - Syftet med att använda mediet
 - I vilken mån inlägg blir tillgängliga för andra användare
 - Att inlägg blir allmänna handlingar
 - Vilka uppgifter som inte får publiceras på det sociala mediet (se ovan)

- Vilka åtgärder myndigheten vidtar om någon bryter mot reglerna (blockera, stänga av)?
- Om myndigheten själv använder cookies, har ni också informerat om att
 - Webbplatsen innehåller sådana
 - För vilket ändamål dessa används och
 - Hur användaren kan förhindra dem?

Ovanstående checklista för och frågor om sociala medier är huvudsakligen hämtade från E-delegationens skrift *Riktlinjer för myndigheters användning av sociala medier*. Se <http://www.edelegationen.se/Publikationer/Vagledningar/Riktlinjer-for-myndigheters-anvandning-av-sociala-medier/>

Olika rekommenderade villkor och avtalstexter

Bilaga 1 - Grundvillkor för enskilda upphovsrättsavtal om kulturarvsinstitutioners storskaliga nyttjande av upphovsrättsligt skyddat bildmaterial (exklusive bilagor)

Bilaga 2 - Avtalstext om upphovsrätten till anställd fotografers bildmaterial

Bilaga 3 - Avtalstext om upphovsrätten vid uppdragsfotografering

Bilaga 4 - Avtalsmall vid överlåtelse av bildsamling

Bilaga 5 - Avtalstext om samtycke från människor på bild

Bilaga 6 - Informationstext om upphovsrätt riktad till användare

Bilaga 1

GRUNDVILLKOR för enskilda upphovsrättsavtal om kulturarvsinstitutioners storskaliga nyttjande av upphovsrättsligt skyddat bildmaterial

Mellan kulturarvsinstitution som Samordningssekreteriatet för digitalisering av kulturarvet (kallad **Digisam**) verkar för (nedan kallad **Kulturarvsinstitutionen**) och Bildupphovsrätt i Sverige ekonomisk förening (nedan kallad **Bildupphovsrätt**) har följande grundvillkor för storskaligt nyttjande av fotografiska verk och bilder, andra alster av bildkonst, brukskonst samt avbildningar av skyddade fotografier eller andra alster av bildkonst och brukskonst som ingår i Kulturarvsinstitutionens samlingar och arkiv tagits fram (nedan kallade **Grundvillkoren**).

Grundvillkoren ska ligga till grund för enskilt avtal med avtalslicensverkan som tecknas mellan Kulturarvsinstitutionen och Bildupphovsrätt.

Bakgrund och anvisningar för Grundvillkoren anges i *bilaga 1*.

1. OMFATTNING

Grundvillkoren gäller Kulturarvsinstitutionens storskaliga nyttjande av Bilder enligt nedan.

1.1 Definitioner

Med avtalslicensverkan avses enligt upphovsrättslagen och dessa Grundvillkor att användare av offentliggjorda Bilder inte har skyldighet att i förväg tillfråga berörda upphovsmän eller rättighetshavare om tillstånd för storskaligt nyttjande inom avgränsat område om avtal enligt 42 a, d och h §§ upphovsrättslagen träffats.

Med Bilder avses fotografiska verk och bilder, andra alster av bildkonst, brukskonst samt avbildningar av skyddade fotografier eller andra alster av bildkonst och brukskonst.

Med andra alster av bildkonst avses i Grundvillkoren målning, skulptur, grafik, illustration, bokomslag och andra typer av bildkonst enligt 1 § femte punkten upphovsrättslagen.

Med alster av brukskonst avses i Grundvillkoren en originell utformning av ett bruksföremål med nyttsyfte enligt 1 § sjätte punkten upphovsrättslagen.

Med enskilt avtal avses de individuella avtal som tecknas mellan en enskild kulturarvsinstitution och Bildupphovsrätt utifrån Grundvillkoren.

Med exemplarframställning avses i Grundvillkoren rätt att framställa exemplar i analog eller digital form på sätt som anges i 2 § första stycket upphovsrättslagen.

Med fotografi avses i Grundvillkoren fotografiskt verk enligt 1 § femte punkten upphovsrättslagen samt sådan fotografisk bild som anges i 49 a § samma lag.

Med medlem avses i Grundvillkoren de upphovsmän och andra rättighetshavare som Bildupphovsrätt företräder genom de organisationer som ingår i Bildupphovsrätt.

Med offentliggjord avses i Grundvillkoren Bilder som tidigare har gjorts tillgängliga för allmänheten på sätt som anges i 2 § tredje stycket upphovsrättslagen.

Med rättighetshavare avses i Grundvillkoren fysisk eller juridisk person som har förvärvat upphovsrätten till Bilder.

Med storskaligt nyttjande avses enligt Grundvillkoren hantering av ett större antal Bilder skapade av ett flertal upphovsmän som inte är kända eller av annan anledning rimligen inte kan regleras individuellt med berörda upphovsmän. Storskaligt nyttjande regleras enligt upphovsrättslagen istället i avtal med avtalslicensverkan.

Med tillgängliggörande för allmänheten avses i Grundvillkoren att överföra Bilder till allmänheten, framföra Bilder offentligt, visa exemplar av Bilder offentligt, bjuda ut exemplar av Bilder till försäljning, uthyrning eller utlåning eller annars sprida sådant exemplar till allmänheten på sätt som anges i 2 § tredje stycket, 1–4 punkterna i upphovsrättslagen.

Med upphovsman avses i Grundvillkoren den som har skapat fotografiska verk och bilder, andra alster av bildkonst eller brukskonst på sätt som anges i 1 § första stycket upphovsrättslagen.

Med upphovsrättslagen avses i Grundvillkoren lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

2. NYTTJANDERÄTT

2.1 Exemplarframställning

Bildupphovsrätt upplåter en rätt för Kulturarvsinstitutionen att framställa exemplar av Bilder som ingår i Kulturarvsinstitutionens egna samlingar och arkiv.

2.2 Tillgängliggörande av offentliggjorda Bilder

Bildupphovsrätt upplåter en rätt för Kulturarvsinstitutionen att tillgängliggöra offentliggjorda Bilder för allmänheten.

2.3 Specificering av nyttjanderätten

Nyttjanderätten enligt 2.1 och 2.2 specificeras i enskilt avtal mellan Kulturarvsinstitutionen och Bildupphovsrätt.

2.4 Förbud mot nyttjande

Om en upphovsman eller rättighetshavare inte önskar att Bilder nyttjas enligt Grundvillkoren kan han/hon enligt upphovsrättslagen meddela förbud mot nyttjande som nämns i punkterna 2.1 och/eller 2.2 i detta avtal. Förbudet meddelas till Bildupphovsrätt som därefter informerar berörda Kulturarvsinstitutioner om förbudet.

Kulturarvsinstitutionen är skyldig att respektera sådant förbud när det har kommit till deras kännedom.

3. NAMNANGIVELSE

Vid nyttjande av Bilder ska upphovsmannens namn anges i den omfattning och på det sätt som god sed kräver i enlighet med 3 § första stycket upphovsrättslagen.

4. FRITT NYTTJANDE

Genom Grundvillkoren har Kulturarvsinstitutionen inte avstått från rätten att utan ersättning nyttja Bilder på något av de sätt som anges i inskränkningarna i upphovsrättslagen. Motsvarande ska gälla om Kulturarvsinstitutionen har övertagit upphovsrätten till Bilder efter överenskommelse med upphovsmannen eller rättighetshavaren.

5. ERSÄTTNING OCH RAPPORTERING

Ersättning för nyttjande av Bilder enligt Grundvillkoren, villkoren för utbetalning av sådan ersättning och rapportering av nyttjande av Bilder ska förhandlas och överenskommas i enskilt avtal mellan Bildupphovsrätt och Kulturarvsinstitutionen.

6. ANSPRÅK FRÅN UPPHOVSMAN

Kulturarvsinstitutionen betalar med befriande verkan ersättning för nyttjande av Bilder enligt detta avtal till Bildupphovsrätt. Krav på ersättning från enskild upphovsman, rättighetshavare eller medlem ska riktas till Bildupphovsrätt.

7. GILTIGHET

Enskilt avtal ska enligt Grundvillkoren gälla tillsvidare med tre (3) månaders skriftlig uppsägningstid.

Enskilt avtal kan enligt Grundvillkoren innehålla bestämmelse om hävningsrätt vid avtalsbrott som inte är oväsentligt, om rättelse inte har skett inom trettio (30) dagar efter skriftlig uppmaning.

8. UTVÄRDERING

Utvärdering av Grundvillkoren ska ske tidigast tolv (12) månader från datum för undertecknandet av det första enskilda avtalet enligt Grundvillkoren. Ytterligare utvärdering av Grundvillkoren sker vid behov.

9. TVIST

Vid tvist mellan Kulturarvsinstitutionen och Bildupphovsrätt i enskilt avtal rörande villkor som regleras i Grundvillkoren ska i första hand förhandling föras mellan de parter som upprättat Grundvillkoren. Om enighet därefter inte uppnås kan tvisten prövas av svensk allmän domstol och i enlighet med svensk lag.

Bilaga 2

AVTALSTEXT om upphovsrätten till anställd fotografs bildmaterial

Den här avtalstexten kan användas mellan kulturarvsinstitutionen och fotograferande personal när fotograferingen sker i anställningen. Avtalstexten kan komplettera ordinarie anställningsavtal eller kan utgöra tillägg till redan tecknat anställningsavtal. Motsvarande text kan även användas vid annan typ av anställningsliknande form hos kulturarvsinstitutionen samt vid praktik.

UPPHOVSRÄTT

Arbetstagaren är anställd hos Arbetsgivaren för att skapa och framställa olika typer av stillbild och rörlig bild (nedan Bildmaterial) av och för Arbetsgivarens verksamhet.

Arbetstagaren är upphovsman till det Bildmaterial som skapas i anställningen. Arbetsgivaren har äganderätten till Bildmaterialet.

Arbetstagaren upplåter en fri användningsrätt till Arbetsgivaren att få använda Bildmaterialet i och för sin nu kända och i framtiden tillkommande verksamhet. Sådan fri användningsrätt innebär att Arbetsgivaren utan begränsning får framställa exemplar av Bildmaterialet och göra Bildmaterialet tillgängligt för allmänheten på de sätt som Arbetsgivaren finner lämpliga.

Arbetsgivarens fria användningsrätt gäller i såväl analog som digital form och utan tids- eller geografisk begränsning. Arbetsgivarens fria användningsrätt gäller således även efter det att Arbetstagarens anställningsförhållande har upphört.

Arbetsgivaren äger i sin tur även rätt att upplåta användningsrätt till hela eller delar av Bildmaterialet till tredje part för dennes användning och spridning av Bildmaterialet. Sådan upplåtelse sker enligt den typ av Creative Commons-licens som Arbetsgivaren väljer eller genom annan motsvarande licensieringsmodell eller öppen licens.

Arbetsgivaren förbinder sig i enlighet med den ideella rätten i § 3 upphovsrättslagen att namnge Arbetstagaren som upphovsman när Bildmaterialet används i Arbetsgivarens egen verksamhet samt vid val av CC-licens eller annan motsvarande licensieringsmodell eller öppen licens. Arbetsgivaren ska även respektera Arbetstagarens ideella rätt i övrigt.

Arbetstagaren ansvarar för att eventuellt samtycke från avbildad person i Bildmaterialet har inhämtats enligt gällande lagstiftning och i skriftlig form samt att Bildmaterialet inte inkräktar på någon annans rättigheter i övrigt.

Bilaga 3

AVTALSTEXT om upphovsrätten vid uppdragsfotografering

Den här avtalstexten kan användas när kulturarvsinstitutionen ger en extern fotograf i uppdrag att dokumentera verksamheten i stort, vid enskilt evenemang eller för annan typ av uppdragsfotografering i verksamheten.

UPPHOVSRÄTT

Uppdragstagaren har skapat och framställt olika typer av stillbild och/eller rörlig bild (nedan Bildmaterial) på uppdrag av Uppdragsgivaren.

Uppdragstagaren är upphovsman till det Bildmaterial som har skapats och framställts i uppdraget.

Uppdragstagaren upplåter till Uppdragsgivaren en icke-exklusiv fri användningsrätt att få använda Bildmaterialet i och för sin nu kända och i framtiden tillkommande verksamhet. Sådan fri användningsrätt innebär att Uppdragsgivaren fritt får framställa exemplar av Bildmaterialet och göra Bildmaterialet tillgängligt för allmänheten på de sätt som Uppdragsgivaren finner lämpliga.

Uppdragsgivarens fria användningsrätt gäller i såväl analog som digital form och utan tids- eller geografisk begränsning.

Uppdragsgivaren äger i sin tur även rätt att upplåta användningsrätt till hela eller delar av Bildmaterialet till tredje part för dennes användning och spridning av Bildmaterialet. Sådan användning och spridning av tredje man får dock inte ske i förvärvssyfte.

Uppdragsgivaren förbinder sig i enlighet med den ideella rätten i § 3 upphovsrättslagen att alltid, så länge det är tekniskt eller praktiskt möjligt, namnge Uppdragstagaren som upphovsman när Bildmaterialet används i Uppdragsgivarens egen verksamhet. Uppdragsgivaren ska även respektera Uppdragstagarens ideella upphovsrätt i övrigt.

Uppdragstagaren ansvarar för att eventuellt samtycke från avbildad person i Bildmaterialet har inhämtats enligt gällande lagstiftning och i skriftlig form samt att Bildmaterialet inte inkräktar på någon annans rättigheter i övrigt.

Ersättning för uppdragets genomförande och upplåtelsen av användningsrätten enligt ovan utgår med en engångsersättning om xxxxx kronor (exklusive moms). Uppdragstagaren innehar F-skatt.

Bilaga 4

AVTALSMALL vid överlåtelse av bildsamling

Den här avtalsmallen kan användas när kulturarvsinstitutionen ska överenskomma med en upphovsmannen, dennes efterlevande eller annan rättighetshavare om överlåtelse av bildsamling.

Mellan [namn, pers.nr, adress], nedan kallad *Överlåtaren* och [namn, org.nr, adress], nedan kallad *Kulturarvsinstitutionen* överläts överenskomna stillbilder och rörliga bilder, nedan kallad *Bildsamlingen*, på följande villkor.

ALLMÄNT

För att Bildsamlingen ska vara användbar för Kulturarvsinstitutionen ska Överlåtaren förse Kulturarvsinstitutionen med all den information om varje del av Bildsamlingen som finns. Med sådan information menas Bildmaterialets proveniens och kontext, exempelvis vem som har skapat Bildmaterialet, var det är taget och i vilka sammanhang.

Överlåtaren garanterar att han/hon förfogar över de rättigheter till Bildsamlingen som krävs för att ingå detta avtal.

RÄTTIGHETER

Genom detta avtal övergår den fulla ägande- och användningsrätten till Bildsamlingen från Överlåtaren till Kulturarvsinstitutionen. Det innebär bland annat att Kulturarvsinstitutionen har rätt att fritt använda Bildsamlingen genom att framställa exemplar av Bildsamlingen och tillgängliggöra Bildsamlingen för allmänheten på de nu kända och i framtiden tillkommande sätt som Kulturarvsinstitutionen finner lämpliga.

Kulturarvsinstitutionens fria användningsrätt gäller i såväl analog som digital form och utan tids- eller geografisk begränsning.

Kulturarvsinstitutionen äger även i sin tur rätt att upplåta hela eller delar av Bildsamlingen till tredje part för dennes användning och spridning av Bildmaterialet. Sådan upplåtelse sker enligt den typ av Creative Commons-licens som Kulturarvsinstitutionen väljer eller genom annan motsvarande licensieringsmodell eller öppen licens.

Kulturarvsinstitutionen förbinder sig i enlighet med den ideella rätten i § 3 upphovsrättslagen att alltid, så länge det är tekniskt och praktiskt möjligt, namnge upphovsmannen till Bildsamlingen när Bildmaterialet används i Kulturarvsinstitutionens egen verksamhet samt vid val av CC-licens eller annan motsvarande licensieringsmodell eller öppen licens. Kulturarvsinstitutionen ska även respektera upphovsmannens ideella upphovsrätt i övrigt.

Överlåtaren äger ej rätt att erhålla någon ekonomisk ersättning eller liknande på grund av Kulturarvsinstitutionens användningsrätt.

ÖVRIGT

Kulturarvsinstitutionen åtar sig att betryggande förvara Bildsamlingen och hålla den tillgänglig för forskning. Kulturarvsinstitutionen förbinder sig att inte avyttra Bildsamlingen.

Kulturarvsinstitutionen förbehåller sig rätten att göra ett urval och gallra i den överlåtna Bildsamlingen.

Bilaga 5

AVTALSTEXT om samtycke från människor på bild

Den här avtalstexten kan användas när fotografering sker av kulturarvsinstitutionens verksamhet då det förekommer vuxna och/eller barn på bild och bilden ska användas för att marknadsföra verksamheten på webb eller i skrift.

Undertecknad, som medverkat vid fotografering vid datum som anges nedan, samtycker härmed till att bilden/bilderna används i följande sammanhang:

- I Kulturarvsinstitutionens verksamhet
- För Kulturarvsinstitutionens tillgängliggörande av i bilden/bilderna till allmänheten och spridning till annan (tredje man)

Undertecknad godkänner inte att den avbildades namn nämns i anslutning till bilden/bilderna.

Ingen ersättning kommer att utgå till den avbildade när bilden/bilderna används på ovan nämnda sätt.

Den avbildades namn _____
(om annan än undertecknad)

Målsmans namn _____
(om annan än undertecknad och om den avbildade är minderårig)

Undertecknad garanterar att inga krav kommer att framföras av annan målsman till den avbildade med anledning av Kulturarvsinstitutionens användning av bilden/bilderna enligt denna handling.

E-post _____
(till undertecknad)

Telefonnummer _____
(till undertecknad)

Dina personuppgifter registreras i en databas och behandlas enligt personuppgiftslagen (PUL). Du har rätt att ta del av de uppgifter som berör dig och även begära rättelse av dessa. Personuppgiftsansvarig är [Namn] på Kulturarvsinstitutionen.

Ort och datum _____

Namnteckning _____

Namnförtydligande _____

Bilaga 6

INFORMATIONSTEXT om upphovsrätt riktad till användare

Den här informationstexten kan användas när kulturarvsinstitutionen vill upplysa allmänheten, forskare och andra användare om vilka bestämmelser som finns enligt gällande lagstiftning.

Villkor vid kopiering, utlån och användning av upphovsrättsligt skyddat material hos Kulturarvsinstitutionen

Handlingar som finns hos Kulturarvsinstitutionen kan vara skyddade enligt lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Det innebär att man behöver upphovsmannens eller rättighetshavarens tillstånd för att kopiera, publicera eller på annat rätt använda dem. I många fall är Kulturarvsinstitutionen själv rättighetshavare till materialet, men det kan också vara så att upphovsrätten ligger hos upphovsmannen, hans/hennes efterlevande eller någon annan.

När handlingar lämnas ut från Kulturarvsinstitutionen till dig som besökare, forskare eller i annan egenskap, är det ditt ansvar att i förekommande fall kontakta och få tillstånd från upphovsmannen eller annan rättighetshavare. Om upphovsmannen inte är känd är du skyldig att försöka spåra denne. Om upphovsmannen eller annan rättighetshavare hör av sig med krav på ersättning för användningen är det du som bär ansvaret för denna kostnad.

Nu levande personer som genom användning av materialet blir identifierbar genom bild, text eller ljud kan enligt personuppgiftslagen (1998:204) behöva ge sitt samtycke till användningen. Ansvaret för att inhämta ett sådant samtycke vilar på dig.

Vid din användning av materialet ska slutligen alltid upphovsmannens namn (om det är känt) anges om det är tekniskt eller praktiskt möjligt enligt den ideella upphovsrätten. Vidare ska även Kulturarvsinstitutionen anges i källredovisning eller motsvarande.

Digisam är ett samordningssekretariat för digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av kulturarvet.

Samordningssekretariatet är en av regeringen beslutad verksamhet vid Riksarkivet.

www.digisam.se